Tegevusluba nr VS238/2005-P

Tellija: OÜ Maaplaneeringud

Saku Vallavalitsus

Koostanud: Leele Välja

Saku valla miljöökaitsealade piiritlemine ja kasutustingimuste seadmine.

Tallinn 2007

Sisukord

Sissejuhatus.....3
Saku teaduslinnaku miljööala.....6
Üksnurme mõisa miljööala.....27
Üksnurme küla miljööala.....35
Kajamaa küla miljööala.....40
Jälgimäe mõisa miljööala.....45
Kanama küla miljööala.....53
Rahula mõisa miljööala.....58
Kokkuvõte.....65
Kasutatud allikad ja kirjandus.....66

Sissejuhatus

Käesoleva töö eesmärgiks on Saku valla miljööalade piiride määratlemine, väärtuste esiletoomine ja ettepanekud kasutustingimusteks. Lähteülesandena olid välja pakutud järgmised miljööalad: Saku teaduslinnak, Kiisa alevi vanem osa raudteejaama ümbruses, Kurtna alevik, Kajamaa küla, Rahula mõis, Jälgimäe mõis, Üksnurme mõis ja küla. Välitööde tulemusena tekkis ettepanek mitte käsitleda miljööaladena Kurtna küla ja Kiisa alevikku (põhjendused vaata allpool) ja lisada miljööalade hulka Kanama küla kui erakordselt maalilise külatänavaga ahelküla.

Kurtna küla

Kurtna küla mitte kuulutada miljööalaks, kuivõrd Kurtna Linnukasvatusjaama peahoone, mis on mälestisena kaitse all (reg nr 24652) koos oma kaitsevööndiga katab olulisema osa. Tüüpelamutest koosneva elamupiirkonna väärtused on kaitstavad planeeringute raames, kus tuleb lähtuda algsest kujundusloogikast ja vältida sobimatute uushoonete lisandumist olemasolevasse keskkonda.

Kiisa alevik

Kiisa aleviku puhul tuleb taas tõdeda, et sellise tiheasustusala miljöölised väärtused ei ole kaitstavad valla üldplaneeringu raames vaid aleviku üldplaneeringu koosseisus. Planeeringulised väärtused (tänavatevõrk, raudteejaam esine väljak jms) on hõlpsasti kaitstavad ka planeeringuga. Hoonestuse väärtuste kaitsmine (kui selleks on tahtmist ja administratiivset suutlikkust) vajab tõepoolest miljööala, kuid juba selle piiride optimaalsemaiks lahenduseks on vaja hoonestuse detailset analüüsi. Ühelt poolt oleks lihtne ja loogiline tõmmata miljööala piir mööda Tallinna teed ja mööda Kurtna teed, samas on väärtuslikku hoonestust ka mõlema tee vastasküljel. Metoodiliselt saab sellist ala käsitleda vaid nii, et fikseeritakse kogu olemasolev hoonestus, määratletakse talle väärtused ja antakse suhteliselt täpsed juhised nii erinevates väärtusklassides olevate hoonete kui uushooonestuse tarbeks miljööalal. Selline detailitäpsus ei ole aga rakendatav valla üldplaneeringu raames. Samas, ilma selleta puudub miljööala moodustamisel ka igasugune mõte.

Kuuse 2

Saareaasu talu (?)

Kiisa alevikus on mõned väga väärtuslikud hooned, nagu väikeelamu Kuuse 1 (vasakpoolsel pildil) ja traditsionalistlik taluelamu (parempoolsel pildil, oletatavasti Saareaasu talu), lisaks terve rida väärtuslikke hooneid nagu raudteejaam ja hulk hoonestust , mis väärtuslikud eelkõige miljöö loojatena.

Kiisa raudteejaam.2006a.

Miljööliselt väärtuslik hoone Jaama tänavalt.

Samas on paljude hoonete seisukord küllalt kehvapoolne, ka on hoonestuse üldpilt äärmiselt ebaühtlane. Võluvate puitmajade vahel on palju kehva arhitektuuri ja ehituskvaliteediga nõukogudeaegseid majakesi, ka üldine heakord aedades-hoovides jätab väga soovida. Väheste võluvate ajalooliste abihoonete kõrval on arvukalt juhuslikest materjalidest ja ehitusviisidest ”lipp-lipi peal” kuure ja putkasid. Kokkuvõttes tuleb tõdeda, et Kiisa kui aleviku seisukohalt oleks miljööala moodustamine raudteejaama ümbrusesse kindlasti väga soovitav, võimaldades nii ehk säilitada olemasolevaid väärtusi ja suunata kujunenud kaos loogilisema ja korrastatud keskkonna suunas. Samas on selge

see, et see vajab küllalt täpseid reegleid ja ka administratiivset suutlikkust (sealhulgas inimesi) neid järgida ja ellu viia. Kui suur osa ülejäänud miljööalasid ohustavatest tegevustest on seotud eelkõige ehitustegevusega, mis paratamatult vajab detailplaneeringut ja/või ehitusluba, siis Kiisa sarnase miljööala väärtused on raskesti kaitstavad kuna olulisima osa sellest moodustavad olemasolevad ajaloolised hooned, mille korrastamisel aga pahatihti ehitusluba võtma ei vaevuta. Seega puudub ka võimalus seda tegevust ohjata. Reaalset abi on sellistel puhkudel ehituskontrollist, aga see tavaliselt selliste pisiasjadega tegeleda ei jõua.

Soovitus: omavalitsuse tasandil hoolikalt kaaluda miljööala vajalikkust ja võimalikkust ja lahendada see vajadusel Kiisa aleviku üldplaneeringu raames. Võimalus on valla üldplaneeringusse märkida miljööala ja viidata, et kasutustingimused lahendatakse Kiisa aleviku üldplaneeringu koosseisus.

SAKU

Saku

Ajalugu ja kirjeldus

Saku tekkis algselt külana mõisa juurde, esimesed teated 1421. Saku mõis koos seda ümbritseva pargiga on riikliku kaitse all olevad kultuurimälestised (reg nr 2954 ja 2953).

1820. aastatel ehitatud Saku mõisa peahoone kuulub eesti esinduslikumate kõrgklassitsistlike mõisahoonete hulka.Hoonet ümbritseb suur park. Arvukad kõrvalhooned, mis on tänaseks praktiliselt hävinud, paiknesid nii pargi servades kui ka teisel pool Vääna jõge praeguse õlletehase territooriumil.

Saku mõis tänapäeval.

20. sajandi algul kujunes asundus mõisa õlleköögist loodud õlletehase (1878) ja raudteejaama (1900) ümber. 1914. a. kavatseti hakata rajama suurejoonelist Romanovi aedlinna praeguse Saku ja Männiku jaama vahelisele nõmmealale, see jäi aga ehitamata I maailmasõja tõttu.

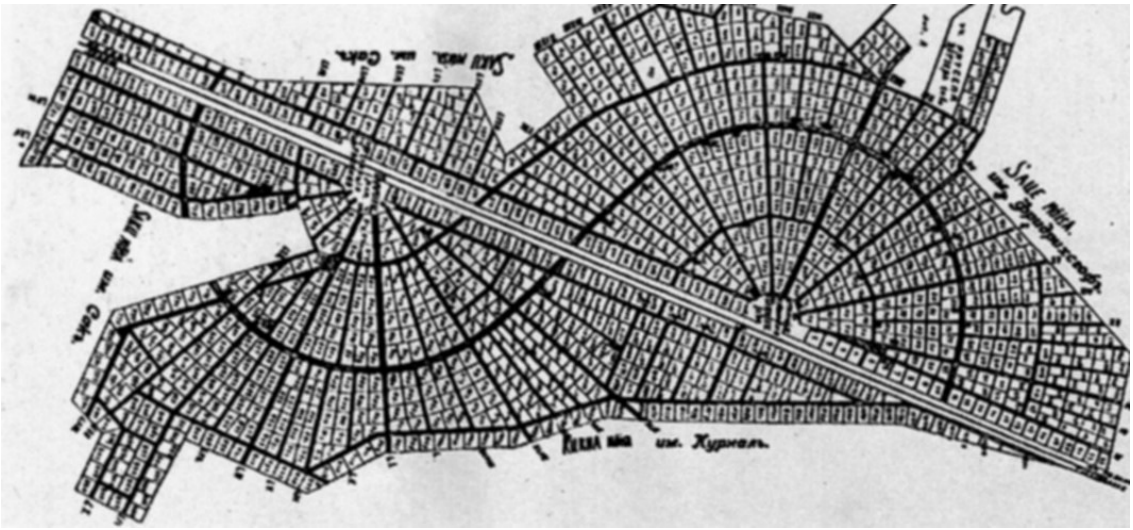

1924 - 41 töötas mõisas kodunduskool.

Saku kujunes suuremaks maa-asulaks II maailmasõja järgsel perioodil. Jõe paremkaldale

jääv osa arenes edasi endisest asundusest, eelkõige seotult õlletehasega, planeeringult ja ilmelt juhuslik. Lisaks tootmishoonetele ja vanadele elamutele on sinna püstitatud tüüpsektsioonelamuid ja koolimaja (1976.a, arh R. Kersten). Jõe vasakkaldale on Tallinna maanteest põhja poole kujunenud eramurajoon, mis sai alguse 950. aastatel aianduslinnakust. Selle regulaarse planeeringuga keskosa hoonestati 1950.-60.tel aastatel valdavalt kõrge viilkatusega traditsionalistlike elamutega. Keskosast kaugemal asetsevad ja hiljem hoonestatud kvartalid on hoonestatud ebaühtlasemalt. Tallinna maanteest lõuna pool asub mõisapargiga piirnev nn. Uus-Saku, mis on tekkinud Saku kujunemisega sõjajärgsel ajal Eesti põllumajandushariduse ja - teaduse keskuseks.

Saku teaduslinnaku miljööväärtuslik ala

Ajalugu ja kirjeldus

Vaade näitusepaviljonile ja elamurajoonile 1980. aasta paiku, taamal Maaviljeluse Instituudi peahoone.

Tallinna maanteest lõuna pool asub mõisapargiga piirnev nn. Uus-Saku, mis on tekkinud Saku kujunemisega sõjajärgsel ajal Eesti põllumajandushariduse ja - teaduse keskuseks; 1944-1947 oli siin põllumajanduskool, 1948-1961 tehnikum, alates 1959 Eesti Maaviljeluse ja Maaparanduse Teadusliku Uurimise Instituut. Näidisasulaks kavandatud Uus-Saku ilme kujundavad ainuprojektide järgi püstitatud näitusepaviljon,

taimekaitsejaam, mehhaniseerimisosakonna hoonestus. Asula väljaehitamist juhtinud kollektiiv (B. Mirov, V. Herkel, V. Pormeister jt.) pälvis 1971. a. NSVL riikliku preemia. Vastavalt 1950.-60. aastate arusaamadele ning tingituna elanikkonna kiirest kasvust oli asula väljaehitamisel aluseks kompaktse linnalaadse aleviku kontseptsioon. Uus-Saku kavandati näidisasulaks, seetõttu on seal ka palju ainuprojektide järgi ehitatud hooneid.

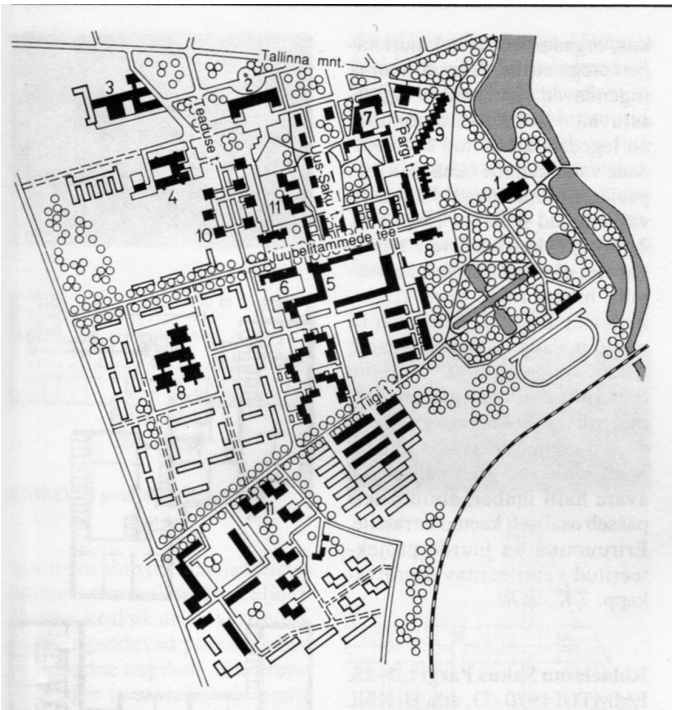

Uus-Saku planeerimisskeem: 1 mõisa peahoone, 2 end. EMMTUI peahoone, 3 taimekaitsejaam, 4 keemiahoone, 5 mehhaniseerimisosakonna hoonestu, 6 näitusepaviljon, 7 kaubanduskeskus, 8 lasteaed, 9 ridaelamu, 10 punktmajad, 11 nelja korteriga väikeelamud

Elamutest on valdavad sektsioonelamud, mis ehitati enamasti tüüp- ja kordusprojektide järgi. Hoonestuspilti elavdavad 5-korruselised punktelamud Teaduse t ning ühekorruselised nelja korteriga majad Näituse ja Tiigi t, samuti ridaelamu Pargi tänaval.

Väärtuslikud objektid miljööalal:

1. E**ndine EMMTUI peahoone, Teaduse t 1,** tänane vallavalitsus. Tüüpprojekt üleliiduliselt projekteerimisinstituudilt ”Giproselhosstroi” 1952.a, sidumisprojekt EMP 1953, sisearhitekt V. Tamm, valmis 1959.Paiknedes asula kõrgeimal kohal on selgelt selle arhitektuurseks dominandiks. 82 m pikk, jäigalt sümmeetrilise kompositsiooniga hoone on 1950. aastate uusklassitsistlikus laadis. Esinduslikust rõhutab orderisüsteem, rikkaliku dekooriga fassaad, mille aktsendiks on sammasportikusega keskrisaliit. Selle kolmnurkset frontooni ehib põllumajandust

ja teadust sümboliseeriv reljeef. Ka sisekujundus on klassitsistlikult esinduslik: laed rosettide ja karniisidega, seintel lambrii, tammepuust uksed ja põrandad. Hoone edasises ekspluatatsioonis on oluline suhtuda pieteeditundeliselt tema algsesse arhitektuurikeelde ja säilitada võimalikult palju originaaldetaile.

Endine Maaviljeluseinstituudi peahoone, tänane vallavalitus. 2007a.

2. **Taimekaitsejaam, Teaduse 2.** Projekt Eesti Maaehitusprojekt, Valve Pormeister 1968-69, valmis 1974. Madal kahekorruseline hoone on orgaaniliselt seotud reljeefi ja ümbritseva loodusega. Hoone koosneb lihtsatest plokkidest, mida ühendab soklikorrus lihtsa klombitud paekivist müüritisega. Pikka fassaadi liigendavad konsoolidena etteulatuvad korruseplokid, nendevahelised alad on kujundatud dekoratiivseteks terrassideks. Hooneplokid on omavahel ühendatud galeriikoridoriga, Ühes plokis paiknes taimekaitsejaam, teises agrometeoroloogialabor ja viimases väike, 60 kohaline saal, mille oluliseks kujunduselemendiks olid puitlae vabad kontuurid, seinte keraamiline tellis ja suured klaaspinnad. Uudne omas ajas oli mahtude ja detailide nn viltune asetus: põhiplaanis diagonaalselt ”ära lõigatud fassaad”, sellega risti paigutatud sissepääsud ja viltuselt jooksvad trepid. Madalad horisontaalsed mahud on loodusega orgaaniliselt seotud ja korruselisus muutub vastavalt reljeefile.

Taime-kaitseinsti-tuut 1980. aastate alguses.

Täna on taimekaitseinstituut renoveeritud ja kahjuks üsna oskamatult arvestamata arhitektuurseid finesse ja väljapeetud detaile. Kaotsi on läinud elegantne süvis

hooneplokkide tellisosa nurkades, samuti horisontaalsust rõhutanud betoonsillused I ja II korruse vahel ning akende kohal. Kogu fassaad on varasemaga võrreldes maotu ja odav. Hoone algsest väljapeetud aritektuurikeelest on palju kaotsi läinud.

Taimekaitseinstituut 2007.a.

3. **Näitusepaviljon Teaduse 11A**. Projekt Eesti Maaehitusprojekt 1964.a, arhitekt Valve Pormeister, valmis 1968a. Maaviljeluse ja Maaparanduse Teadusliku Uurimise Instituudi tarbeks ehitatud hoone koosnes avarast näitusehallist, mille ühes otsas on kontoriruumid ja väike puhkenurgaks kujundatud iluaed.

Näitusepaviljoni esi- ja tagakülg 1970. aastate lõpus.

Hoonet iseloomustavad tasakaalustatud proportsioonid, miljöö ja mastaabiga arvestamine. Originaalsust rõhutab eenduv sakiliste tahkudega valge puitkarniis, massiivne ja dekoratiivne, mis näitusehalli imagoga hästi sobis. Katuse raskepärasust tasakaalustavad suured klaaspinnad kolmes küljes. Varjamata puitkonstruktsioon, punane fassaaditellis ja suured klaaspinnad liidavad eksterjööri ja interjööri kujunduslikuks tervikuks.

Näitusehall 2007.a.

Näitusehalli otsas paikneva siseõue-puhkenurga eraldamiseks on arhitekt kasutanud mitmeid varasemast loomingust tuttavaid võtteid. Nii näiteks on lattidest piire kasutust leidnud tema enda eramu juures, lahtine konsooltrepp välisseinal aga tuttav võte Kurtna Linnukasvatuse Katsejaama peahoone juurest.

. *Lattidest piire ja lahtine konsooltrepp.2007a*

Näitusehall ja kontoriplokk tagantvaates. 2007a.

Hoone tänane seis on küllaltki nukker. Välisel vaatlusel näib, et õiget funktsiooni tal pole ja hoone ise näib küllalt hüljatud. Õnneks siiski suletud ja vandaalidest puutumata. Kontoriplokis on ilmselt varasematel aegadel tegutsenud baar, mis on kaasa toonud ka mitmeid sobimatuid ümberehitusi.

Vaade sisehoovi ja kontoriplokk 2007.a.

Hoone naabruses paiknevad tellistest tootmishooned, mis näitusepaviljoniga harmoonilise ansambli moodustasid on osaliselt renoveeritud, kasutades sealjuures sobimatuid ja ansambli väljapeetud terviklikkust kahjustavaid materjale (tumepunane profiilplekk tellise asemel). Õnneks on siiski valdav osa naaberhoonestusest oma tellisfassaadid säilitanud pakkudes nii terviklikku ansamblilist miljööd.

4. **Punktelamud Teaduse t.** Arhitekt Hans Kõlli projekti (1973) järgi valmis esimene elamu 1975.a. Rangeilmelised viiekorruselised 20 korteriga hooned (4 tk) moodustavad Uus-Saku teaduslinnaku vertikaalaktsendi. Keskse trepikoja ja nihutatud korrustega hooned koosnevad neljast ruudukujulise põhiplaaniga püsttahukast ja neid ühendavatest fassaadidel tagasiastuvatest vaheosadest. Aknad jooksevad rõhtlintidena üle kogu esi- ja köögiakende püstrida. tagafassaadi, lagedaid külgseinu kaunistab erikõrguste plokkide liitekohta rõhutav köögiakende püstrida. Hooned on säilitanud oma algse arhitektuurse ilme.

Vaade punktelamutele näitusepaviljoni poolt. 2007.a.

Punktelamud 1970. aastatel.

Punktelamud 2007.a.

5. Ridaelamu Pargi 3-25. Arhitekt Hans Kõlli projekti järgu valminud hoone koosneb kahest 6-toalisest, üheksast 5-toalisest elusektsioonist, lisaks ühiselamusektsioon. Orgaanilist arhitektuuri esindav kahest osast koosnev hoone paikneb vana mõisapargi lääneserval endise parterhaljastuse alal. Arhitektooniline ülesehitus viitab püüdele siduda ehitis loodusega. Põhiosa kaheksa elusektsiooni on üksteise suhtes nihutatud, moodustades elava liigenduse ja selge rütmiga plastiliselt vaheldusrikka hoone. Liigenduse rütmilisust

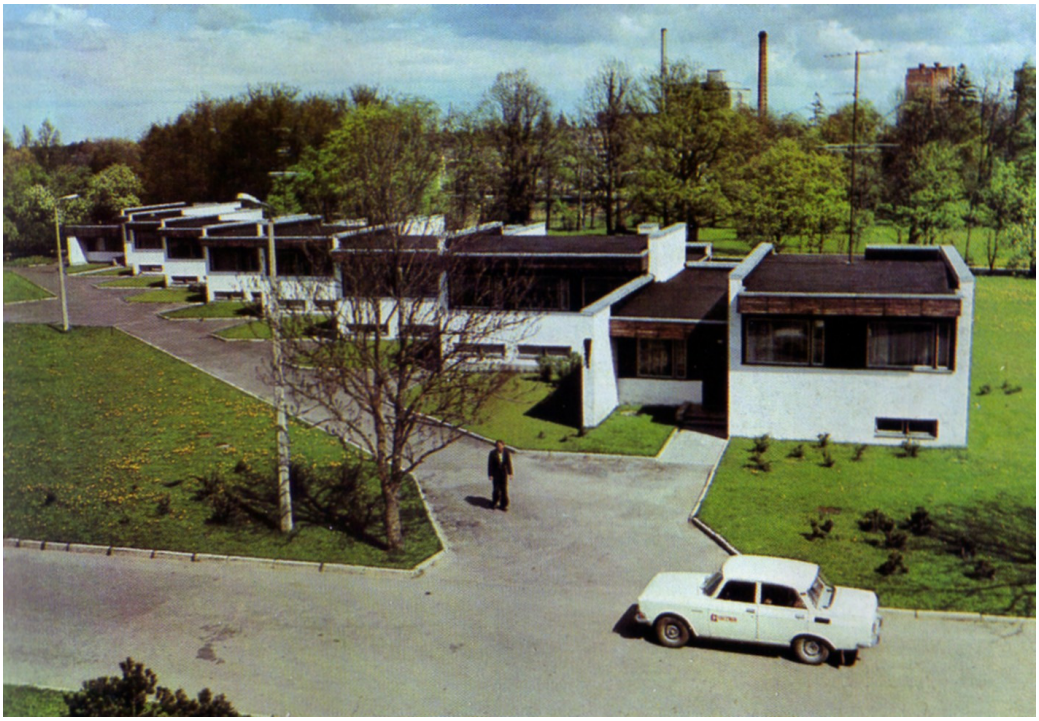

Ridaelamu 1980. aastate alguses.

rõhutavad laiad puitkarniisid, samuti valgete tellisseinte ja tumedate puitosade kontrast ning kõigi avade paiknemine mittekandvates otsaseintes. Sektsioonide põhiplaan tugineb

1960. aastatel levima hakanud eramu skeemile, kus eluruumid on kahel tasandil, järgitud on voolava ruumi põhimõtteid ja elutoa seob ümbrusega avar aken ja otsepääs terrassi kaudu parki. Teadustöötajatele mõeldud sektsioonides oli elutoa kõrvale ette nähtud eraldi kabinet. Hooned on üldjoontes hästi säilinud, ilma silmatorkavate moonutuste jms-ta.

Väiksem, ühiselamust ja kolmest elamuplokist koosnev osa. 2007a.

Suurem, nihutatud asetusega, kaheksast sektsioonist koosnev elamuplokk.2007a.

6. Sektsioonelamud Näituse ja Tiigi tänaval. Hans Kõlli projekt 1976. aastast, esimene elamu valmis 1978. aastal. Madalad, lameda katusega, ridamaja põhimõttel, eraldi sissepääsuga

Näituse t sektsioonelamu sisekülg. 2007.a.

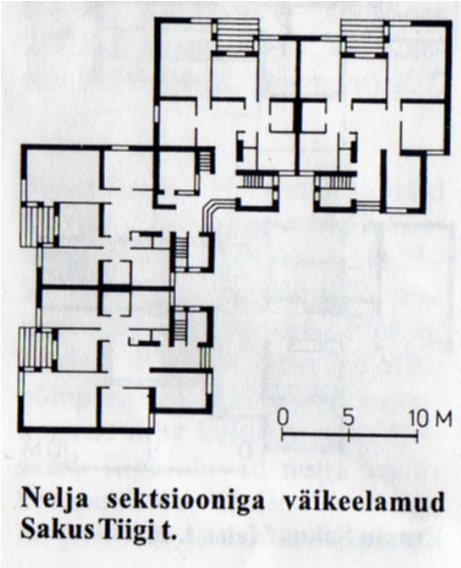

Elusektsioonidest koosnevad väikeelamud. Orgaanilise arhitektuuri sugemetega lihtsat hoonet liigendavad eenduvad ja taanduvad osad, iseloomulik on lihtsate krohvipindade vaheldumine kontrastsete puitosadega. Esimesed kaks hoonet püstitati Näituse tänavale 2-, 3- ja 5-korruseliste elamute vahele elavdamaks sealset hoonestuspilti, hiljem rajati neist Tiigi tänavale iseseisev kvartal. Kahes täisnurga all liidetud peegelsümmeetrilises plokis on kummaski 4- ja 5-toaline sektsioon. Suhteliselt väikesed toad paiknevad avara halli ümber, elutubadest pääseb osaliselt kaetud terrassile.

Sektsioonelamud nii Näituse kui Tiigi tänaval on suhteliselt originaalilähedaselt säilinud. Välja arvatud üks sektsioon Näituse tänaval, kus omanik on kogu talle kuuluva hoonemahu katnud uue voodriga (tundub isegi, et plastikvoodriga). Tulemus on enam kui kohutav, devalveerides kogu hoone. Ka rahalises väärtuses. Tahaks väga loota, et tegemist on ebaseadusliku ehitustegevusega ja omavalitsus ei ole selleks ometi ehitusluba väljastanud. Ning ühtlasi leiab ka tahtmist omanikku korrale kutsuda. Et asula korterelamud on omavolilisest ehitustegevuse läbi suhteliselt vähe kannatada saanud, tasuks seda arhitektuurset kvaliteeti, mis seal praegu on, kindlasti hoida.

7. Teadlaste elamud Uus-Saku tänaval. Põllumajanduprojekt 1956, arhitekt H. Kingo. Kahekorruselised elamud, kaks kahetoalist korterit korrusel. Kuigi kavandatud vahetult

stalinismijärgsel ajal esindavad need elamud oma vormikeelelt ja proportsioonidelt pigem sõjaeelset esteetikat. Mõõdukalt eenduv räästas ja aknakuju viitavad otse sõjaeelsesse kümnendisse. Samuti akende lindiks ühendamine dekoratiivse tellispinnaga ja nurgalodzhad. Viimane avaldus küll sõjaeelses funktsionalismis pigem asümmeetrilise nurgaaknana mida liigendas tellisest vm viimistlusega post.

Teadlaste elamud. Foto 1960.aastad.

Teadlaste elamud 2007.a.

Tegemist on eesti arhitektuuriajaloos küllalt olulise hoonetüübiga, mis siin tervikliku ansamblina esindatud, samuti on tal kandev roll n.ö näidisasula ühe kihistusena. See osa kavandatava miljööala väärtuslikust hoonestusest on tegelikult üks nukramaid, kus ühelt poolt üldine seisund kõige rohkem soovida jätab, aga teisalt ka kõige rohkem sobimatuid muudatusi silma riivab. Siiski on kõik veel pööratavas seisus ja lootus ka selle osa säilimisele arhitektuuriväärtusliku ja esteetilisena on täiesti olemas.

8**. Ansambli osana olulist rolli mängivad hooned.** Lisaks eelpool nimetatutele jääb miljööalasse ka ridamisi tüüpprojekte, mida rakendati küllalt massiliselt üle terve vabariigi. Enamik on siiski sellised, mis olidki välja töötatud maa-asulate ja väiksemate linnade tarbeks, ning kohalikus kontekstis suurlinnades (Tallinn, Tartu, Pärnu jne) üldjuhul rakendamist ei leidnud. Teaduslinnaku ansamblisse sobivad nad eriti hästi oma materjalikasutuse tõttu pakkudes nii sobivat fooni ansambli tähtteostele. Punane tellis, mis eespoolmainitutest on kasutusel näitusepaviljoni, punktelamute ja taimekaitsejaam

juures on ka mitmete elamute ühisnimetaja. Enamasti küll kombineerituna valge silikaattellise või krohvipinnaga. Lisaks siin esitatutele on piirkonda 1980. aastatel ehitatud ka massiliselt levinud suurpaneelidest tüüpelamuid, need aga miljööloojatena rolli ei mängi, olles vastuolus näidisasula põhimõtete ja domineeriva materjalikasutusega. Lisaks elamutele mängivad toetavat rolli

ka rida tööstus hooneid, mis on grupeeritud näituseväljaku ja mõisapargi vahelisele alale. Algselt väga tervikliku ja esteetilise ansambli moodustanud hoonetekompleks (taas

punane tellis) on tänaseks erinevate omanike käes ja kahjuks mitmele pool rikutud. Nii on katlamaja hoone ja firma SAMAT hoone fassaad saanud renoveerimise käigus uue fassaadikatte profiilpleki näol. Odav ja ajutine lahendus, mis kisub alla terve piirkonna esteetilist ilmet.

Kompleksi toetavasse rolli võib lugeda ka keemiahoone, mis küll üsna tavapärase arhitektuurikeelega sobitub ansamblisse oma materjalikasutuse ja vormiesteetikaga. Paraku on ka siin aktiivne renoveerimistegevus hoonet moonutanud – taas on aktiivne profiilpleki kasutus tekitanud hoone külge tervikuga mitte haakuvad võõrkehad, mis lisaks hoonele kahandavad ka ansambli väärtust.

Miljööala piirides paikneb veel üks tähelepanu vääriv hoone, mil pole aga mingit pistmist miljööala väärtuste ja ühisnimetajatega. Selleks on rahvusromantilise stiili sugemetega majake Pargi 4, mis arhitektuuriajalooliselt kindlasti tähelepanu väärib. Olles küll linnaehituslikult väga erandlikus positsioonis korrusmajade vahel, on tema arhitektuurne unikaalsus siiski esiletõstmist vääriv ja vajaks kindlasti enam tähelepanu ja väärtustamist. Kindlasti on tegemist Saku alevi arhitektuurselt huvitavamate ja väärtuslikumate objektide hulka kuuluva hoonega.

Rahvusromantiline hoone Pargi 4

Miljööala väärtused.

Tegemist on teadlikult kavandatud ja planeeritud maa-asulaga, mille puhul teatud asjaolud tingisid eriti mitmekesise ja arhitektuurset kvaliteetse keskkonna loomist. Seatud eesmärk luua näidisasula tähendas põnevamate ja kvaliteetsemate projektide rakendamist, paiknemine teadusasutuse juures tähendas erinevust teistest maa-asulatest nii hoonete koosseisus, elanikkonnas kui ka elamutele esitatavates nõudmistes. Teadlased, kui nõukogude ühiskonnas küllalt elitaarses seisundis olev ühiskonnakiht said nautida mitmeid hüvesid, mis kajastusid ka arhitektuuris (suurem elamispind nt). Ka pakkusid mitmed eriotstarbelised hooned (taimekaitsejaam, näitusepaviljon) võimalust

arhitektuurseteks originaallahendusteks. Tegemist on eesti kontekstis unikaalse maa-asulaga, mis sisaldab tähelepanuväärsel hulgal ajastu arhitektuuriparemikku kuuluvaid hooneid, millest enamik on tänasesse üsna puutumatul kujul jõudnud.

Miljööala piirid.

Miljööala piiride tõmbamisel on arvestatud väärtuslike hoonete ja nende ansamblilisust toetavate hoonete paiknemise, samuti teedevõrguga. Hoonete kõrval on olulised ka maastikulised aspektid (eriti näiteks Taimekaitsejaama ümber paiknev vabaplaneeringuline park), mille säilitamine on äärmiselt oluline. Miljööala koondub ümber Teaduse tänava, mis on Uus-Saku teljeks nii sisuliselt kui linnaruumiliselt (vt kaart lk 26). Põhjas on miljööala piiratud Laagrist tuleva teega, lõunast-kagust Juubelitammede alleega ulatudes kitsa ribana Teaduse tänava pargipoolsel küljel (hõlmab näitusepaviljoni telliselamud) Tiigi tänavani, ulatudes väikese saarekesena ka Tiigi tänava piirkonnas, kus on sektsioonelamud. Ida suunas ulatub ala Laagri teest Juubelitammede alleeni kuni mõisapargini, Juubelitammede allee ja Tiigi tänava vahelisel alal on piiriks Tehnika tänav ja selle mõtteline pikendus Juubelitammede alleeni nii, et kinnistul Juubelitammede allee 13 paiknev tootmishoone, mis moodustab n.ö ühe seina näitusehalli taga olevale platsile, on samuti hõlmatud. Edelas piirab ala Jaaniku tänav, Juubelitammede allee ja Tiigi tänava vahel jookseb piir mööda Teaduse tänavat. Alast jääb välja lasteaed, mis oma silikaatarhitektuuriga haakub hästi eelpoolnimetatud piirkonnaga, on aga küllalt kaugel ja et vahel on aga hulgaliselt näotuid tüüpelamuid, siis miljöölist tervikut ei teki. Küll aga tasuks lasteaia olemasolevasse arhitektuuri suhtuda äärmise pieteeditundega renoveerimistöid kavandades.

Miljööala kaitse- ja kasutustingimused.

Eristada võib kahte säilitamist ja hoidmist väärivat tasandit: planeeringuline ja hoonekeskne. Et nende kaitsemeetodid on täiesti erinevad on nad siinkohal ka eraldi alajaotustena esitatud.

Planeeringu säilitamine:

- alale (võiks sisse haarata ka Tehnika tänava ja pargi vahelise ala) koostada ühtne teemaplaneering, millega on võimalik üldplaneeringu tasandist hoopis täpsemad reeglid paika panna, lahendada hoonetevaheline ruum, haljastus, teed jne. Sama saab teha ka alevi üldplaneeringu raames

- miljööala piires uushoonestust soovitavalt mitte kavandada, vajaduse korral lähtuda algsest planeeringuskeemist, kuivõrd praegune hoonestuse üldilme on juba väga kirju.
----- asendada võib hooneid, mis ei ole kaardil punase (väga väärtuslikud hooned) või oranzhi värviga tähistatud. Hoonete asendamisel lähtuda ümbritsevast väärtkeskkonnast nii mahtudes kui materjalikasutuses.
-- kindlasti säilitada Taimekaitsejaama ümbritsev haljasala ja teelt avanevad vaated, mis on orgaanilise arhitektuuri elementaarne koostisosa
- vältida piirdeid miljööala raames. Eriti puudutab see sektsioon- ja ridaelamuid, kus aga piirete rajamine peaks tingimusteta välistatud

Hoonete säilitamine:

Tegelikult tuleks käesoleval juhul anda juhised hoonete säilitamiseks, renoveerimiseks ja edasiseks ekspluatatsiooniks hoonete(tüüpide) kaupa. Et see on valla üldplaneeringu jaoks liiga detailne tuleb piirduda üldisemate juhistega:

- kordusprojektide järgi ehitatud hoonete (punktelamud, ridaelamud, sektsioonelamud, n.ö teadlaste elamud jne) tarbeks koostada vajadusel üks terviklahendus, mida kõik korteriomanikud järgiksid. See peaks puudutama viimistlusvahendeid, värvilahendusi, katusekattematerjale, tüüplahendusi välisustele jne.
- miljööalal ei ole lubatud hoonetele juurde- või pealeehitused
- ei ole lubatud muuta hoonete katusekallet, lamekatuseid viilkatusteks jne. N.ö teadlaste majadel Uus-Saku tänaval ei ole lubatud katuse kallet muuta ka katusekorruse väljaehitamise eesmärgil. Katusekorruse kasutuselevõtul olemasolevas mahus on lubatud kasutada lameaknaid (Velux jms) ning originaallahenduses kasutatud pööninguakent

- rõdude sulgemiseks on lubatud kasutada vaid raamideta rõduklaase (vt pilt ülal)

- tellishoonetel tuleb säilitada tellisfassaadid põletatud savitellistest, renoveerimise korral vältida Taimekaitsejaama sarnaseid imiteerivaid lahendusi, samuti profiilplekki jm asendusmaterjale
- vältida plekkuksi jm sobimatuid asendusi, kõik sellised kitsaskohad lahendada majade tüüplahendustega
- koostada hoonetele (hoonetüüpidele) fassaadipassid

Kokkuvõttes tuleb rõhutada vajadust anda piirkonnale detailsem raamdokument, kus oleks võimalik täpsemalt esile tuua lisaks keeldudele ka lahendused. Seda nii planeeringulises mõttes kui ehk hoonete renoveerimislahenduste näol. Viimase probleemi võib lahendada ka hoonete fassaadipasside näol, mis annaks efekti vaid siis kui kogu ettevõtmine toimuks vallavalitsuse initsiatiivil (ja ilmselt ka finantseerimisel, vähemalt osaliselt), et tagada eesmärgiks olev terviklik üldpilt.

Saku alevi üldplaneeringust

Lisaks eelpooltoodud vajadusele lahendada alevi üldplaneeringu raames miljööalal kehtivad reeglid ja kitsendused märksa detailsemalt oleks vaja kogu alevi hoonestus n.ö kriitilise pilguga üle vaadata, et olulised arhitektuursed väärtused ka kohalikul tasandil teadvustamist ja väärtustamist leiaksid. Kuigi see ülesanne ei olnud käesoleva töö raames tahaks siiski tähelepanu juhtida aleviku vanemale osale raudteejaama vahetus läheduses, kus leidub meeleolukat ja väärtuslikku puitarhitektuuri. Lisaks sellele ja eelpooltoodud hoonele Pargi 4 on käesoleva töö raames silma jäänud veel mõned objektid, mis alevi planeeringu raames käsitlemist väärivad ja ehk ka kaalumist mälestisena kaitse alla võtta:

Asula 2 paiknev 1920. aastate sotsiaalehitusele iseloomulik hoone, mil on selgelt ajastuomased traditsionalismi tunnused. Kui välja arvata aknad, mis on valdavalt plastikakendega asendatud, siis muus osas detailides väga hästi säilinud (uksed, valgmikuaknad, dekoratiivsed turbad tänavapoolsel otsafassaadil jne).

Eramu Metsa 11. Arhitekt Voldemar Herkel, projekt 1982. Projekt seob talutraditsionalismi modernistliku eramuarhitektuuriga. Traditsiooniline kõrge katus vastandumas modernistlike liigendatud mahtudega. Hoone paiknemine jõekaldal on kasutatud ära aia rajamisel (kujundus H. Sepp).

Viimase puhul pole küll kontrollitud tema tänast seisukorda, algses seisundis on see hoone aga kindlalt eesti arhitektuuri klassikasse kuuluv.

Kokkuvõttes oleks alevi üldplaneeringu raames ajaloolise hoonestuse inventeerimine vajalik eelkõige kohaliku arhitektuuripärandi hoidmiseks väärtustamiseks kohalike inimeste endi jaoks.

Saku alevi teaduslinnaku miljööala kaart

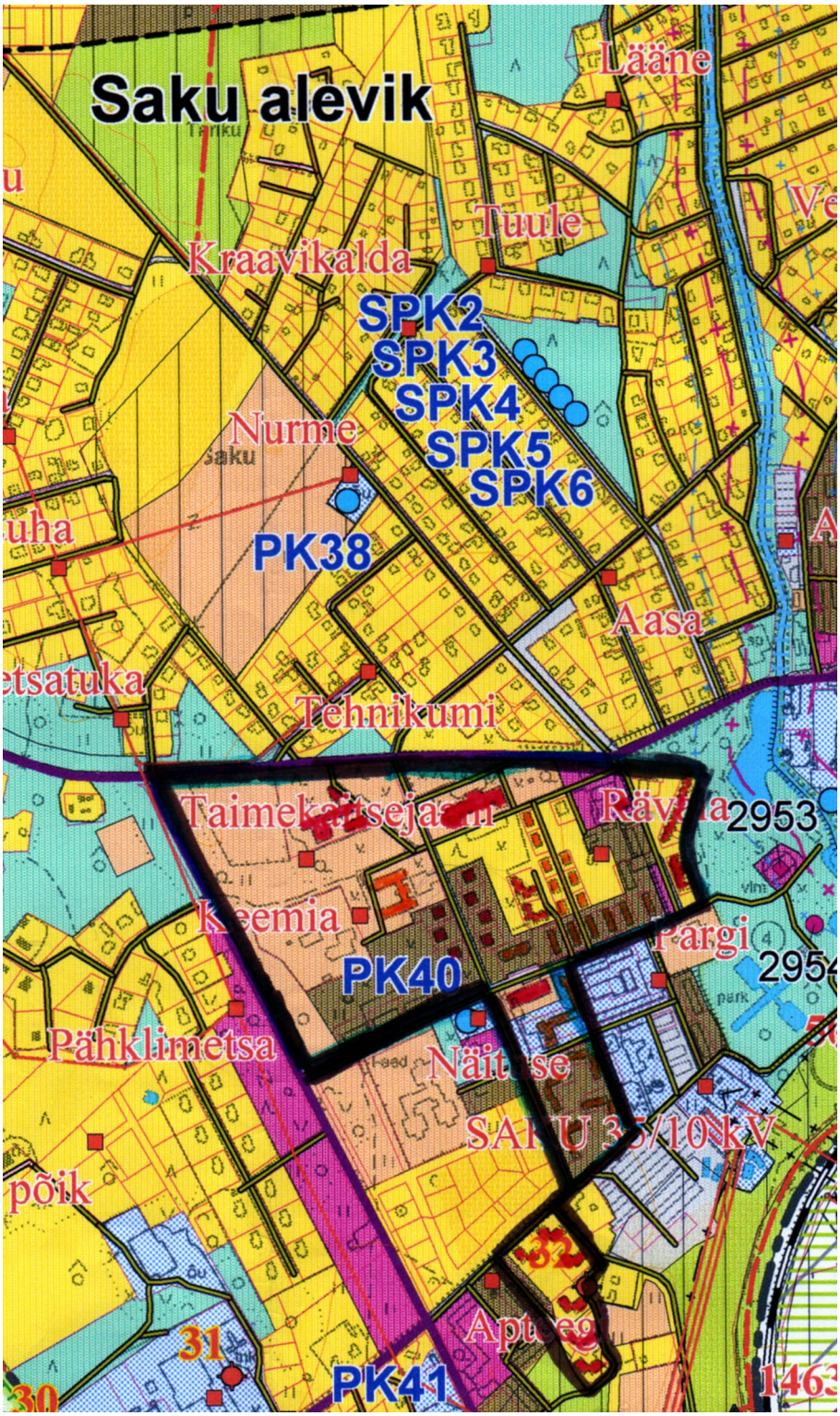

ÜKSNURME

Üksnurme mõisa miljööväärtuslik ala

Ajalugu ja kirjeldus

Üksnurme piirkonnas elati juba muinasajal, sellest annavad tunnistust arheoloogiamälestisena riikliku kaitse all olevad asulakoht ja kivikalme.
15.-16. sajandil kuulusid alad Harku ordumõisale. Uxnormi nimelist mõisakohta on esmakordselt mainitud 1472. aastal. Olles läänistatud ordu komtuuri Johan Fridach von Lorghoveni poolt kellelegi Johann Freyssele oli mõisakohha suuruseks märgitud 1,5 adramaad. Freysse müüs mõisa 1505. aastal Helmond Todwenile, kes ühendas selle oma Saku valdustega. Todwenilt läks mõisakoht 1513. aastal koos Sakuga Claus Mesekile. Uus ajajärk saabus 1612.a kui Rootsi kuningas Gustav II Adolf läänistas küla Taani päritoluga aadliperekonnale Hastferitele (Haversfordae). Helmond Hastfer sai Üksnurme kompensatsiooniks, sest poolakad olid rüüstanud tema Liivimaa valdused. Iseseisvast mõisast saab rääkida ilmselt alates 1620. aastast, kui Üksnurme valdusi valitses Helmondi lesk. On arvatud, et mõisasüda ei paiknenud siis veel praeguses asukohas. 1631 kinkis Gustaf Adolf II mõisa Helmondi pojale Heinrichile (oli ka Sõmeru mõisa omanik) päriseks. Ilmselt oli just Heinrich see, kes pani aluse mõisasüdamele tema praeguses asukohas. 1795. aastal pantis Georg Johan von Hastfer mõisa 35 000 hõberubla eest 90 aastaks Karl von Gernetile. 1846. aastal omandas mõisa Julius von Ramm, kellelt ta 1853 siirdus Dietrich von der Pahleni valdusse. 1882. aastast läks mõis naabruses asuva Saku mõisa omanikele von Baggehufwudtidele. 1894 müüs Valerio von Baggehufwudt mõisa edasi Konstantin Paul bon Ungern-Sternbergile. Alates 1900. aastast kuni 1919. aasta võõrandamiseni oli mõis von Antropoffite aadliperekonna valduses. Viimane omanik oli Robert von Antropoff, kes oli ka agar eestlaste rahvuspüüdluste toetaja, Estonia seltsi üks rajajaid ja laulupidude korraldajaid.
Üksnurme mõis (sks k Uxnorm) on läbi aegade kuulunud Harjumaa väikseimate mõisade hulka, lähim naabermõis, jõukas Saku on vaid 3 km kaugusel. Lihtsakoeline kahekorruseline peahoone püstitati mõisa 1860. aastal von der Pahlenite ajal. Hoonel on klassitsismimaiguline suhteliselt madala kaldega viilkatus, soklikorrus majandusruumideks ja paraadkorrus teisel korrusel. Akendel on krohvraamistused.

Hoone on viimastel aastatel seisnud tühjana, puuduvad avatäited. Säilinud (ümberehitatult) on ka mõned kõrvalhooned ja keldrid.

Mõisa ümbritseb kaunis ja liigirohke park, mis oli omal ajal mõisaproua eriline hobi, kellel selleks otstarbeks kärner palgatud oli (mis väiksemates mõisades sugugi tavapärane polnud). Parki istutati palju erinevaid puuliike ((tammed, saared, jalakad, hõberemmelgad, lehised, hobukastanid ja hõbekuused), liivatatud teerajad viisid pargi keskmes asuva tiigini, kus paiknevale saarekesele viis romantiline kaarsild. Täna on park võsast puhastatud, sealt saavad alguse matka- ja loodusrajad.

Miljööala väärtused: tegemist on tüüpilise väikese mõisasüdamega, mil oluline miljööline (maastikuline, esteetiline), ajalooline ja lokaalne tähendus.

Miljööala piirid: Miljööala piirid paneb paika teedevõrgustik ja säilinud mõisaaegne hoonestus, mida on küll märgatavalt vähem kui 1920. aastate kaardilt lugeda võib. Nagu näha on juba 1920. aasta maareformi käigus jagatud mõisasüda mitmete omanike vahel (vt foto järgmisel lk), õnneks on siiski peahoone koos vahetu ümbrusega jäänud tänaseni ühtseks tükiks.

Loodest piirab miljööala Kanama-Saku tee (vahetult teisel pool seda paikneb arheoloogiamälestis (reg nr 18934) ja selle kaitsevöönd, mis tähendab et teisele poole teed pole miljööala laiendamine otstarbekas. Kirde poolt ulatub miljööala üle Metsanurme tee vaid selles osas, kus ajalooliselt paiknes mõisa majanduskompleks, mis täna on eraomanduses ja umber ehitatud. Kirde pool lõpeb miljööala pargi piiril. Neljanda

piiri moodustab pargi edelanurgast otse lääne suunas tõmmatud sirge, mis ulatub Kanamaa teeni. Vt lisatud kaart.

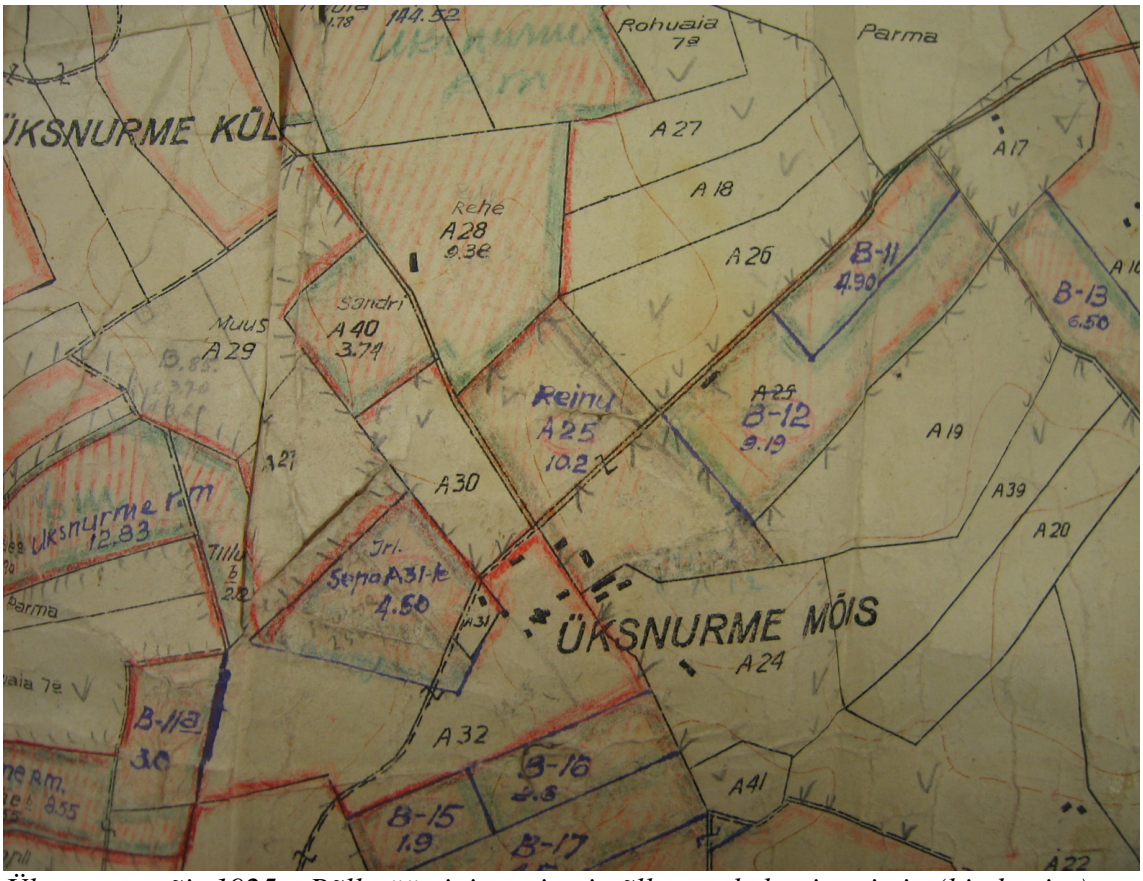

Üksnurme mõis 1925.a Põllutööministeeriumi põllumaade boniteerimise(hindamise) kaartidel[1]

Probleemiks on kaugemal asetsevate mõisahoonete hõlmamine (kinnistamata maal paiknev Üksnurme farm Sakku viiva tee ääres ja ca 500 m kaugusel Kanama tee ääres paremat kätt paiknev majandushoone, mis paikneb ilmselt reformimata maal). Viimane on säilitanud valdavalt algupärase välisilme. Oluline oleks hoone säilimine ja vaadeldavus ka edaspidi.

[1] ERA Fond 62, nim 20, toimik 17652

Miljööala kaitse- ja kasutustingimused.

Üksnurme mõisa miljööala puhul võib eristada kahte säilitamist ja väärtustamist nõudvat tasandit. Üks on miljöölis-keskkondlik ja teine hoonetekeskne. Miljööliselt-kultuurilooliselt on oluline säilitada mõisa kui ajaloolise kihistuse loetavus ka edaspidi. Selleks tuleb:

- Vältida uushoonestust miljööala piires. Olemasoleva hoonestuse asendamine uuega tuleks igal üksikjuhtumil eraldi kaaluda. Asendamise korral võtta aluseks varasemad mahud ja asetus.
- Vältida mõisakompleksi tükeldamist piiretega. Piirdeid võib rajada teede äärde. Eriti oluline on vältida piirdeid härrastemaja ümbruses, pargi, tee ja põllu vahele jäävas osas.
- Säilitada kompleksi vaadeldavus, eriti oluline on vaade, mis avaneb Rahula suunast lähenedes. Üle põllu avanevad vaated mõisakompleksile peavad säilima puutumatuna, s.t nimetatud alale uushoonestust lubada ei tohi.

Rahula teelt avanevad vaated mõisakompleksile. Foto 2006.

- Tagada pargi säilimine tervikuna. Leida võimalused pargi regulaarseks hoolduseks.

Teine tasand puudutab hoonestust. Hoonete väärtus on eelkõige ajalooline ja miljööline. See tähendab, et hoonete korrastamisel tulek järgida järgmisi põhimõtteid:

- aktsepteerida olemasolevat ajaloolist hoonekehandit just sellisena nagu ta on, mitte üritada sellest luua „saksikumat" või „mõisalikumat" või „vanaaegsemat" objekti. Vältida fantaasiaid!
- Härrastemaja korrastamisel tuleks kasutada n.ö ajastule iseloomulikke arhitektuurseid võtteid ja detaile. Selle ansambli dominandiks oleva lihtsa hoone puhul on väljapeetud arhitektuurne käsitlus eriti oluline. Olulised on originaalitruud puidust (sic!) avatäited , peaukse kohal asunud varikatuse-rõdu taastamine (üritada tuvastada originaal) jne. Vältida väljast soojustamist ja tänapäevaste mineraalkrohvide kasutamist. Katusekattematerjalina valtsplekk (praegune sobib väga hästi oma ajaloolise tahvli suurusega).

Foto Eesti Rahva Muuseumist

- Kõrvalhoonete puhul lähtuda ajaloolisest substantsist. Nende kohandamisel uute funktsioonide tarbeks pidada esmaseks ajalooliste kehandit ja lisada uued avad, detailid, juurdeehitused võimalikult minimalistlikus stiilis, mis jätavad arusaadavaks hoone algse majandusfunktsiooni ja eristavad selgelt hilisemad

lisandid. Väga soovitav on ka ajaloolise materjali eksponeerimine ehedal kujul (paeseinad jms).

- Kõikide alale kuuluvate hoonete puhul vältida plastmasse, imiteerivaid materjale jne (ei sobi ka odavaim katusekattematerjalina tuntud trapetsprofiiliga plekk, mis on näotu ja odav väärikate ajalooliste hoonete juures).

Üksnurme mõisa miljööala soovitatavatesse piiridesse jääb 4 kinnistut (lisaks veel väike tehnohoonega kinnistu). Vaadeldes nende paiknemist maakatastri väljavõttel näeme, et enim probleeme võib tekkida peahoone vastas paikneva endise tõllakuuri juurde moodustatud kinnistuga, mis on mõisa peahoonet ümbritsevast orgaanilisest tervikust ebaloomulikult eraldatud. Samas on see hoone mõisa peahoone järel kompleksi kõige olulisem ja tervikut mõjutavam hoone . Võib oletada, et kolhooside ajal on talle osa

juurde ehitatud, siiski on fassaadil loetavad terve rida ajaloolisi detaile. Selle hoone korrastamisel tuleb aluseks võtta ajalooline hoonekehand (ja see ka kindlasti säilitada),

Üksnurme mõisa tõllakuur. Foto 2007.

mida vajaduse korral täiendada võimalikult minimalistlike kaasaegsete lahendustega. Hiljem lisatud hooneosa võib lammutada. Parima arhitektuurse lahenduse saamiseks oleks soovitav hoone arhitektuuriajalooline uuring, et tuvastada tema algne välisilme. Oluline on vältida hoone eraldamist mõisaansamblist. Nii piirete kui aiakujundusega.

Maastiku ja planeeringu vaatluse põhjal võib oletada, et ajalooliselt paiknes peahoone ja tallikuuri vahel ringtee. Enne otsust selle taastamise kohta tuleks üritada leida vanu mõisa kaarte Eesti Ajaloo Arhiivist Tartus.

Endine majandusõu mõisa kõrval, teisel pool Metsanurme teed. Tall.

Endine karjahoov Saku tee ääres.

Üksnurme küla miljööväärtuslik ala.

Ajalugu ja kirjeldus

Nagu eelpool mainitud, on põhjust oletada, et Üksnurme kandis oli asustus juba muinasajal. Ilmselt siiski mitte praeguse Üksnurme küla kohal (etnoloogilistes uurimustes on leitud, et hajusamad asustusviisid viitavad üldjuhul ka hilisemale asustusajale). Üksnurme küla võib liigitada nii haja- kui ahelküla tüüpi. Küll hajusalt, paiknevad siiski kõik talud ühe tee ääres, üksikute eranditega teest põhja pool. Asustusviisile on iseloomulik taluõuede n.ö juhuslik asetus tee suhtes. Samuti ühtsete reeglite puudumine taluõues paiknevate hoonete ja funktsioonide paigutuses. Arvestati vaid ilmakaari ja otstarbekust. Hoonestus on küllalt eriilmeline – traditsiooniliste rehealusega kokku ehitatud pikkelamute kõrval on ka väiksemaid eraldiseisvaid hooneid. Ääretult erinev on ka hoonete seisund. Küllalt hästi säilinud (korrastatud) heatasemeliste traditsioonilise taluarhitektuuri esindajate kõrval on ka täielikult amortiseerunud ja varemeteks muutunud kõrvalhoonetega komplekse, samuti neid, millel oskamatu renoveerimistegevusega kõik väärtused juba tuulde lastud.

Miljööala väärtused: tegemist on ühe Põhja-Eestile traditsioonilise asustusviisiga, mille säilitamine võimaldab vallas hoida eriilmelist miljööd ja väärtuslikku elukeskkonda.

Pidades oluliseks massiliselt pealetungiva ehitustegevuse eest kaitsta rohealasid ei ole vähem tähtis säilitada piirkonna ajalugu kajastavat asustusviisi. Ei ole midagi kurvemat kui tiheasustuse sisse kadunud traditsioonilised taluõued.

Üksnurme küla 1925.a Põllutööministeeriumi põllumaade boniteerimise(hindamise) kaartidel[2]

Miljööala piirid: Miljööala on moodustatud kümnekonnast talust, mis paiknevad hajusalt küllalt suurel maa-alal (alustades läänest Otsa ja lõpetades idas Karjakopli talukohaga, kust edasi on detailplaneeringuga kavandatud juba väiksem tiheasustusala). Lisaks taluõuedele ja nendevahelistele aladele on osaliselt sisse haaratud ka teisel pool teed paiknevad põllumajandusmaastikud eesmärgiga säilitada traditsioonilisele külakeskkonnale iseloomulikud avarus ja vaated ning vältida võimaliku tiheasustuse tungimist liiga lähedale.

Miljööala kaitse- ja kasutustingimused: Olulisim väärtus mida Üksnurme küla miljööalal kaitsta on asustus (ja hoonestus) viis. Selleks:

[2] ERA Fond 62, nim 20, toimik 17652

- üldjuhul uusi kinnistuid koos ehitamisõigusega teest põhja poole jääval alal mitte moodustada
- teest lõuna poole jäävatel aladel on väga soovitav säilitada n.ö põllumajanduslik maastik või vähemalt roheala.
- mitte moodustada väiksemaid kinnistuid kui 1 ha
- elumajade kaugus üksteisest peab olema min 100 m
- mitte asetada elamuid tee äärde

- eelistada traditsioonilist ehitusviisi (naturaalsed materjalid, vältida imiteerivaid materjale)
- uuselamute puhul lähtuda traditsioonilisest külamiljööst – ühekorruseline viil- või kelpkatusega elamu, viimistluseks soovitavalt laudis või krohv, ka murtud paest fassaadid on kooskõlas küla ehitustraditsiooniga (kasutati küll lautade jm kõrvalhoonete puhul)
- vältida mitmekorruselist lihtsat kastjat mahtu, lamekatuseid, nn moodsaid materjale
- esmajärjekorras kasutada uuselamute puhul ära varasema hoonestuse asukohad

- uushoonestuse korral järgida traditsioonilist taluõue loogikat – kus erinevad funktsioonid olid erinevate katuste all ja kompleks moodustus mitmest erineva suurusega hoonest
- piirete kujundamisel lähtuda etnograafilisest traditsioonist, vältida kõrgeid müüre, väga linna- ja alevi meeleoludes kujundatud lippaedu, kivipostidega sepisaedu, võrkpiirdeid jne.
- Soovitav on koostöös elanikega välja töötada miljööalal soovitatavad lahendused, et vältida visuaalselt risustavaid lahendusi ja kaootilist üldpilti.

Üksnurme miljööalad kaardil

Üksnurme küla miljööala

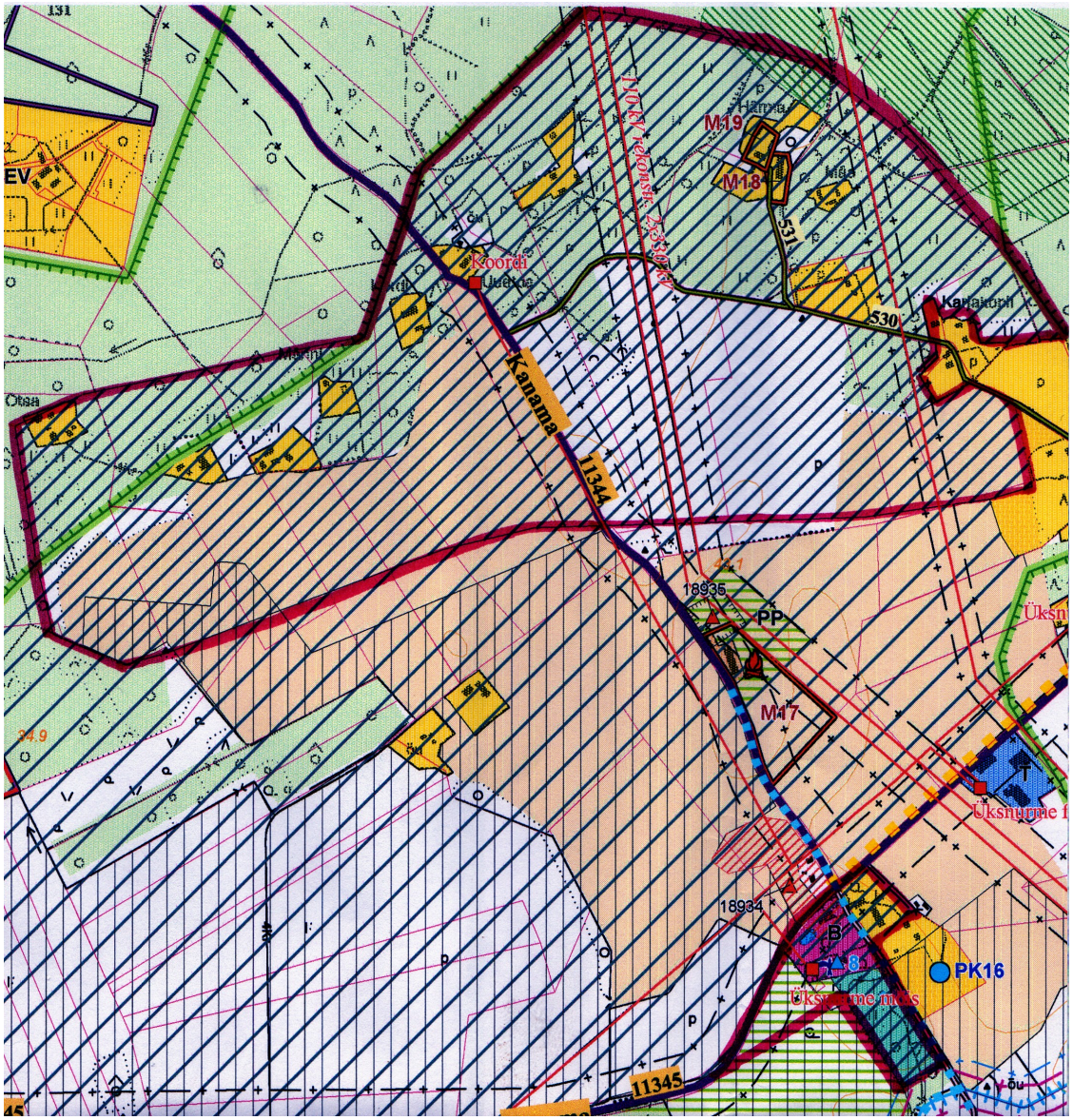

Üksnurme mõisa miljööala

KAJAMAA

Kajamaa küla miljööväärtuslik ala

Ajalugu ja kirjeldus.

Praeguse Kajamaa küla alad on kandnud mitmeid nimetusi ja küla piiridki on aegade jooksul muutunud. Varasemal ajal on praeguse Kajamaa küla alad kandnud Soodentaga küla nime, mida 13. sajandist pärinevas Taani Hindamisraamatus on võõrapäraselt Sochentakaeks nimetatud. Aegade jooksul on sakslastele raskesti hääldatavast Soodentaga nimest sõna teine pool ära jäänud ja Sochenist on Sache ja hiljem Saku kujunenud.

Seega kujunes Saku nimi Saku praegusest asupaigast eemal, tänase Kajamaa küla maadel ja alles 17. sajandil, kui Saku mõisakeskus toodi praegusele Saku alale, toodi koos mõisakeskusega ka Saku kui kohanimi Saku praegusele alale, mis varem kandis Kaiu küla nime. Saku mõisakeskuse toomisel endise Kaiu küla maadele võttis tolleaegne mõisaomanik Bernhard Scharrenberg Kaiu talupoegade maad mõisamaadena kasutusele, kuid endised mõisamaad andis asendusmaana Kaiu küla maadelt välja aetud talupoegadele ja neid endisi Saku küla aladel olnud mõisamaid hakati kutsuma Kaiu küla maadeks, millest kujuneski välja hilisem Kajamaa küla nimi.
Saku vald moodustati 1866. aastal. Esimene valla-, kohtu ja koolimaja ehitati Kajamaa küla maadele, praegusest koolimajast natuke Saku poole.
Pärast seda, kui Kajamaale oli ehitatud valla-, kohtu- ja koolimaja, hakkas 1869. aastal Kajamaal tööle Saku vallakool. Kajamaal asuv kool kandis Saku kooli nime kuni 1944. aastani, millal ta Kajamaa 6-klassiliseks algkooliks nimetati.1920. aastatest pärineb ka uus koolimaja, kus täna taas algkool tegutseb.

Saku 6 klassiline algkool Kajamaa pärast valmimist ja 2006.a.

Koolist ja külakeskusest paiknev Kajamaa küla osa, mille suhtes on ettepanek miljööala kehtestamiseks on vahelduval maastikul säilinud Eesti klassikaline hajaküla , mis koosneb hajutatult põldude vahel paiknevatest talumajapidamistest koos neid ümbritseva põllumajandusliku maastikuga. Külas on säilinud traditsioonilist maa-arhitektuuri iseloomustavaid hooneid.

Miljööala väärtused

Tegemist on ühe Põhja-Eestile traditsioonilise asustusviisiga, mille säilitamine võimaldab vallas hoida eriilmelist miljööd ja väärtuslikku elukeskkonda. Pidades oluliseks massiliselt pealetungiva ehitustegevuse eest kaitsta rohealasid ei ole vähem tähtis säilitada piirkonna ajalugu kajastavat asustusviisi. Ei ole midagi kurvemat kui tiheasustuse sisse kadunud traditsioonilised taluõued.

Miljööala piirid: Miljööala on moodustatud kümnekonnast talust, mis paiknevad hajusalt küllalt suurel maa-alal. Lisaks taluõuedele ja nendevahelistele aladele on osaliselt sisse haaratud ka teisel pool teed paiknevad põllumajandusmaastikud eesmärgiga säilitada traditsioonilisele külakeskkonnale iseloomulikud avarus ja vaated ning vältida võimaliku tiheasustuse tungimist liiga lähedale. Vt kaart.

Miljööala kaitse- ja kasutustingimused: Olulisim väärtus mida Kajamaa küla miljööalal kaitsta on asustus (ja hoonestus) viis. Selleks:

- uute kinnistute moodustamisel seada min suuruseks 1 ha
- naaberelamud ei tohi paikneda üksteisele lähemal 100 m

- hoonetevahelisel alal peab säilima avatud põllumajandusmaastikud (põllumaa, karjamaa)
- - hoonestuse paigutus tee suhtes peab olema vahelduv
- eelistada traditsioonilist ehitusviisi (naturaalsed materjalid, vältida imiteerivaid materjale)
- uuselamute puhul lähtuda traditsioonilisest külamiljööst – ühekorruseline viil- või kelpkatusega elamu, viimistluseks soovitavalt laudis või krohv, ka murtud paest fassaadid on kooskõlas küla ehitustraditsiooniga (kasutati küll lautade jm kõrvalhoonete puhul)
- vältida mitmekorruselist lihtsat kastjat mahtu, lamekatuseid, nn moodsaid materjale
- esmajärjekorras kasutada uuselamute puhul ära varasema hoonestuse asukohad
- uushoonestuse korral järgida traditsioonilist taluõue loogikat – kus erinevad funktsioonid olid erinevate katuste all ja kompleks moodustus mitmest erineva suurusega hoonest
- piirete kujundamisel lähtuda etnograafilisest traditsioonist, vältida kõrgeid müüre, väga linna- ja alevi meeleoludes kujundatud lippaedu, kivipostidega sepisaedu, võrkpiirdeid jne.

Kajamaa küla miljööala kaart

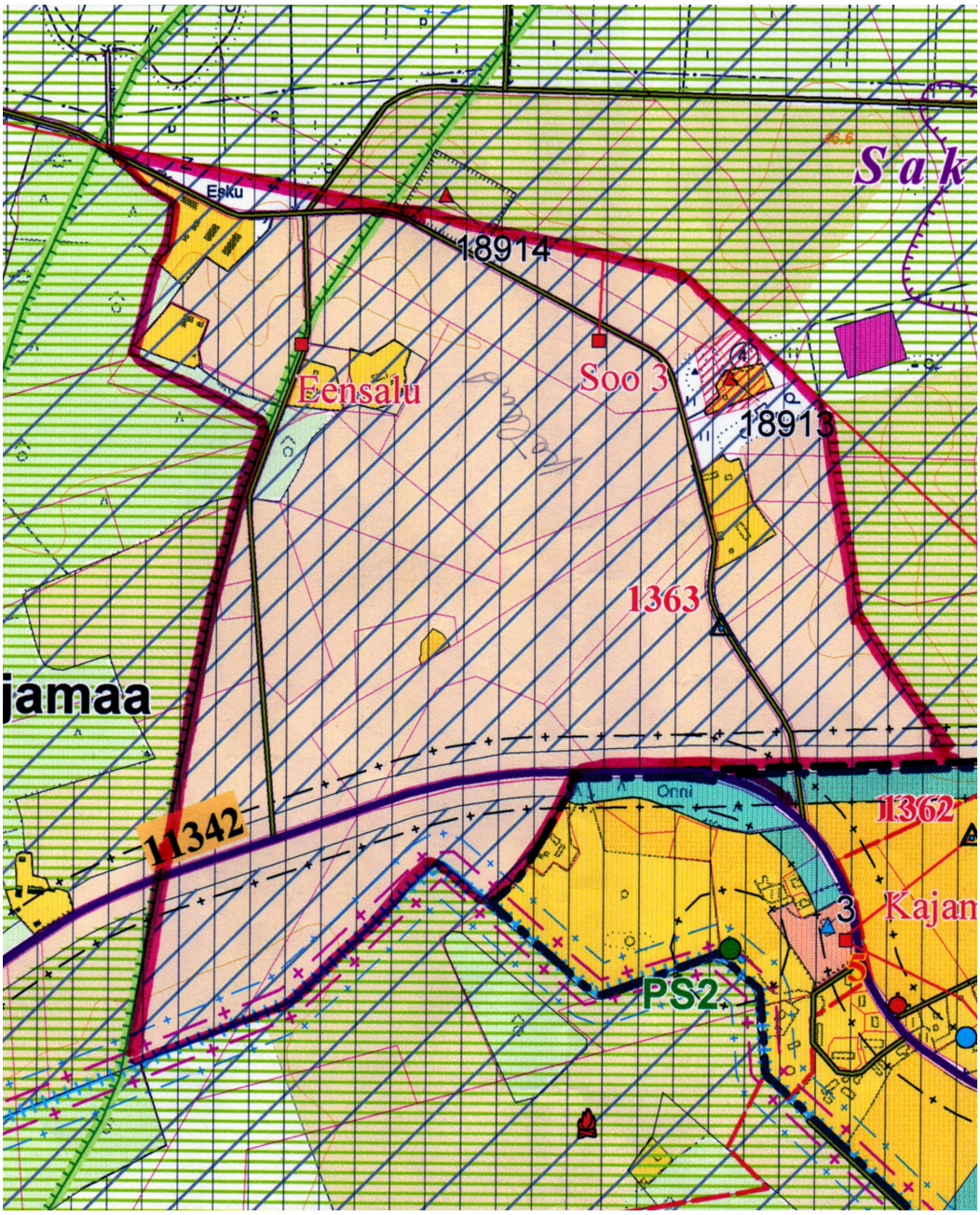

JÄLGIMÄE

Jälgimäe mõisa miljööväärtuslik ala

Ajalugu ja kirjeldus.

Küla on esimest korda mainitud 1241. a. Hiljem oli siin karjamõis. Jälgimäe mõis (saksa k *Jelgimeggi*) eraldati 1656. aastal naabruses olevast Saue mõisast. Mõisa esimene omanik oli Ewold von Scharenberg. 1663. aastal ostis mõisa Otto Wilhelm von Schulmann. 1765. aastal omandas mõisa Detloff Johann von Derfelden. 1796. aastal müüs Jacob Johann von Derfelden Jägimäe mõisa edasi Saku mõisa omanikule Karl Friedrich von Rehbinderile. Alates 1821. aastal omandas mõisa Peter von Glehn ja kuni 1919. aasta võõrandamiseni kuulus mõis von Glehnide aadliperekonnale. Kui Nikolai von Glehn ehitas 1886. aastal Mustamäe kõrgele kaldale Jälgimäe karjamõisa (sks k *Hohenhaupt, ka Mustameggi*) uue elupaiga, tänagi Glehni lossina tuntud romantilise historitsistliku hoone, muutus Jälgimäe mõis faktiliselt kõrvalmõisaks, mida esindusliku kompleksina välja enam ei ehitatud. Jälgimäe mõisale kuulus 19. sajandil suur osa tänasest Nõmmest. Juriidiliselt säilitas Jälgimäe ometi peamõisa (rüütlimõisa) staatuse ja viimase omanikuna on märgitud 1880-1918 Nikolai poega Manfred von Glehni.

Jälgimäe mõisa väike ja lihtne puidust härrastemaja on ehitatud arvatavasti 18. sajandi lõpul. Nn vanabalti tüüpi hoone on ühekorruseline ja suhteliselt väike, ja tagasihoidlik. Vaid hoone nurgapiir-laudade lõikeornament annab tunnistust esteetilistest taotlustest. 19. sajandil on majale külge ehitatud laia karniisiga kivist juurdeehitis. Kaasajal on hoone kasutusel elamuna ning ta on osaliselt ümber ehitatud (nt aknad on tehtud algsest madalamaks ja laiemaks).

Säilinud on mõisaesine väljak, kus ajalooliselt on paiknenud ringtee, mis aga hilisema kasutuse käigus on tänu läbivale teele vähem aimatavaks muutunud. Vahetult pärast I MS koostatud plaanil näha olevatest hoonetest on säilinud vaid osa, enamik rohkem või vähem ümberehitatuna. (vt võrdlus Maa-ameti kaardiga järgmisel lk).

Jälgimäe mõisa plaan 1921, valmistatud mõisnikud Krediit-kassa plaanide järele maamõõtja Spelti 1920.a.

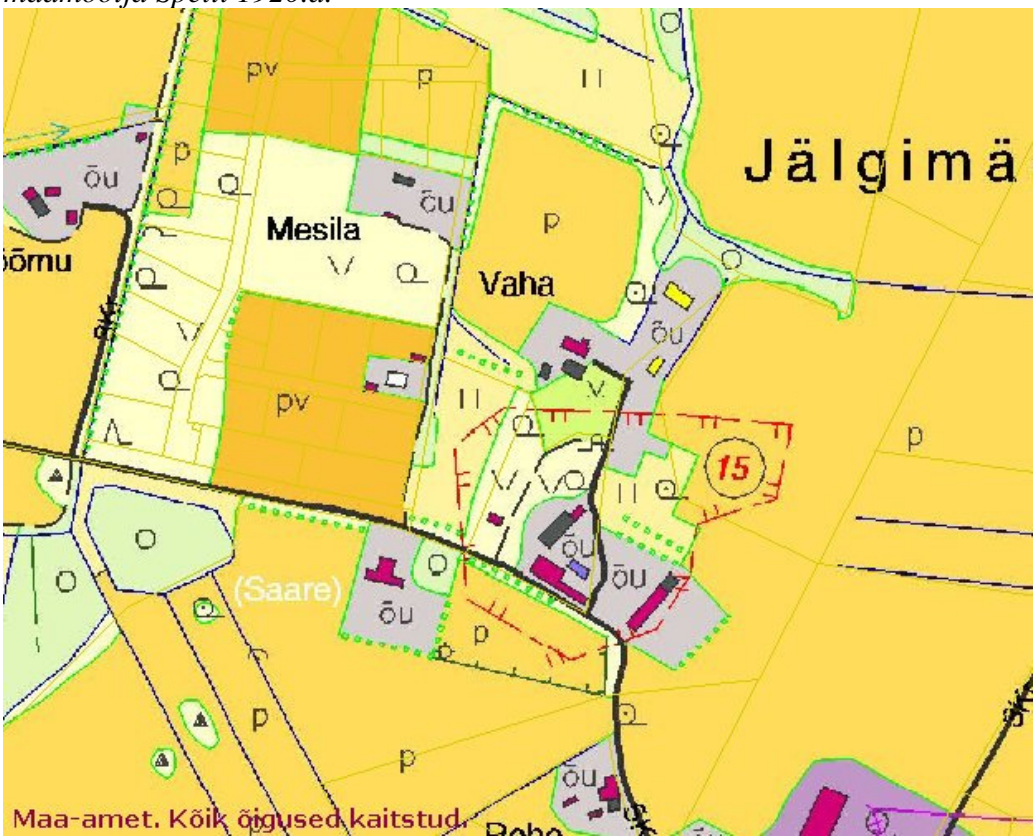

Säilinud kõrvalhoonetest on kõige väärtuslikum ja atraktiivsem esiväljaku vastas asuv tall. Talli keskosas paikneb atraktiivse kaarava ja hoolimata mõningatest ümber-ehitustest säilitanud küllalt originaalitruu välisilme. Ka on säilinud piisavalt originaalseid ehitusosi restaureerimisprojekti koostamiseks. Samas on tema tänane tehniline seisund küllalt murettekitav. Kunagisest pargist annavad aimu rohked põlispuud, samuti on säilinud mõisaallee.

Tõsiseks probleemiks on säilinud ajalooliste hoonete seisund ja kaos, mis valitseb kogu mõisasüdame territooriumil. Eriti valusalt torkab silma eriilmeliste kuuride ja varjualustega kaetud mõisaesine, rohkelt vanametalli ja vanu põllutöömasinaid. Mõisa-südame tuleviku seisukohalt on kõige problemaatilisem selle jagunemine kolme kinnistu vahel. Eriti risti üle keskväljaku minev kinnistu piir mis ajaloolise mõisaõue pooleks jagab.

Miljööala väärtused: tegemist on tüüpilise väikese mõisasüdamega, mil oluline miljööline (maastikuline, esteetiline), ajalooline ja lokaalne tähendus. Lokaalse rolli kõrval väärib Jälgimäe enam tähelepanu Nõmme rajaja Nikolai von Glehni sünnikohana.

Miljööala piirid: Miljööala piirid paneb paika teedevõrgustik ja säilinud mõisaaegne hoonestus, mida on küll märgatavalt vähem kui 1920. aastate kaardilt lugeda võib. Nagu näha on juba 1920. aasta maareformi käigus jagatud mõisasüda mitme omaniku vahel (vt foto üle-eelmisel lk), situatsioon, mis on kinnistunud ka viimase maadetagastamise käigus. Miljööala piirid (vt lisatud kaart) lähtuvad ajaloolise mõisasüdame säilinud kihistustest, mis on loetavad maastikus ja hõlmavad säilinud ajaloolised hooned ning Saku tee ääres paikneva mõisallee (allee osas hõlmates ka tee vastaskülge).

Mõisa allee Saku poolt lähenedes.

Jälgimäe miljööala kaitse- ja kasutustingimused.

Jälgimäe mõisa miljööala puhul võib eristada kahte säilitamist ja väärtustamist nõudvat tasandit. Üks on miljöölis-keskkondlik ja teine hoonetekeskne. Miljööliselt-kultuurilooliselt on oluline säilitada mõisa kui ajaloolise kihistuse loetavus ka edaspidi. Selleks tuleb:

- Vältida uushoonestust miljööala piires. Olemasoleva hoonestuse asendamine uuega tuleks igal üksikjuhtumil eraldi kaaluda. Asendamise korral võtta aluseks varasemad mahud ja asetus.
- Vältida mõisakompleksi tükeldamist piiretega. Piirdeid võib rajada teede äärde.
- Säilitada kompleksi vaadeldavus.
- Tagada pargist säilinud põlispuude säilimine. Leida võimalused pargi regulaarseks hoolduseks.
- Tagada mõisa peahoone ja talli vahelise ringväljaku säilimine.
- Tagada Saku teel paikneva mõisa allee säilimine mõlemal teepoolel.

Teine tasand puudutab hoonestust. Hoonete väärtus on eelkõige ajalooline ja miljööline. See tähendab, et hoonete korrastamisel tulek järgida järgmisi põhimõtteid:

- aktsepteerida olemasolevat ajaloolist hoonekehandit just sellisena nagu ta on, mitte üritada sellest luua „saksikumat" või „mõisalikumat" või „vanaaegsemat" objekti. Vältida fantaasiaid!
- Härrastemaja korrastamisel tuleks kasutada n.ö ajastule iseloomulikke arhitektuurseid võtteid ja detaile. Selle ansambli lihtsa vana balti tüüpi hoone puhul on väljapeetud arhitektuurne käsitlus eriti oluline. Olulised on originaalitruud puidust (sic!) avatäited (ehk leidub arhiivifotosid või saab teavet kohalikelt põliselanikelt). Vältida väljast soojustamist ja tänapäevaste mineraalkrohvide kasutamist. Avatäited puidust, katusekatteks sobiksid hästi puitmaterjalid (sindlid, kimmid, ka laudkatus oleks sobilik), kehvema aleternatiivina tuleks kõne alla ka valtsplekk. Kindlasti vältida profiilplekki.
- Kõrvalhoonete puhul lähtuda ajaloolisest substantsist. Nende kohandamisel uute funktsioonide tarbeks pidada esmaseks ajalooliste kehandit ja lisada uued avad,

detailid, juurdeehitused võimalikult minimalistlikus stiilis, mis jätavad arusaadavaks hoone algse majandusfunktsiooni ja eristavad selgelt hilisemad lisandid. Väga soovitav on ka ajaloolise materjali eksponeerimine ehedal kujul (paeseinad jms).

- Kõikide alale kuuluvate hoonete (sh ka uushoonestus) puhul vältida plastmasse, imiteerivaid materjale, (ei sobi ka odavaim katusekattematerjalina tuntud trapetsprofiiliga plekk, mis on näotu ja odav väärikate ajalooliste hoonete juures), moodsaid mineraalkrohve jne. Kasutada vaid traditsioonilisi ja naturaalseid ehitusmaterjale. Ka uushoonestuse puhul lähtuda ansamblile iseloomulikust hoonetüübist s.t ühekorruseline kõrge viil- või kelpkatusega (katusekalle vähemalt 45 kraadi)

Hoonekompleksi kõige väärtuslikum hoone on peahoone vasta paiknev tallihoone.

Mõisa tall 2007a.

Selle korrastamisel oleks oluline lähtuda säästva renoveerimise parimatest põhimõtetest säilitades maksimaalselt ajaloolist substantsi ja lähtudes säilinud originaaldetailidest. Lisaks sellele on oluline ka hoone säilitamine algses mahus. NB! Vältida ka väljaehitusi ka katusekorrusel, uugid ei ole selle hoone juures soovitavad. Talli, peahoone jt kõrvalhoonete korrastamisel arvestada materjalikasutuse, detailide ja värvilahenduse juures nende omavahelist sobivust ja rolli ansamblis.

Jälgimäe miljööala kaart

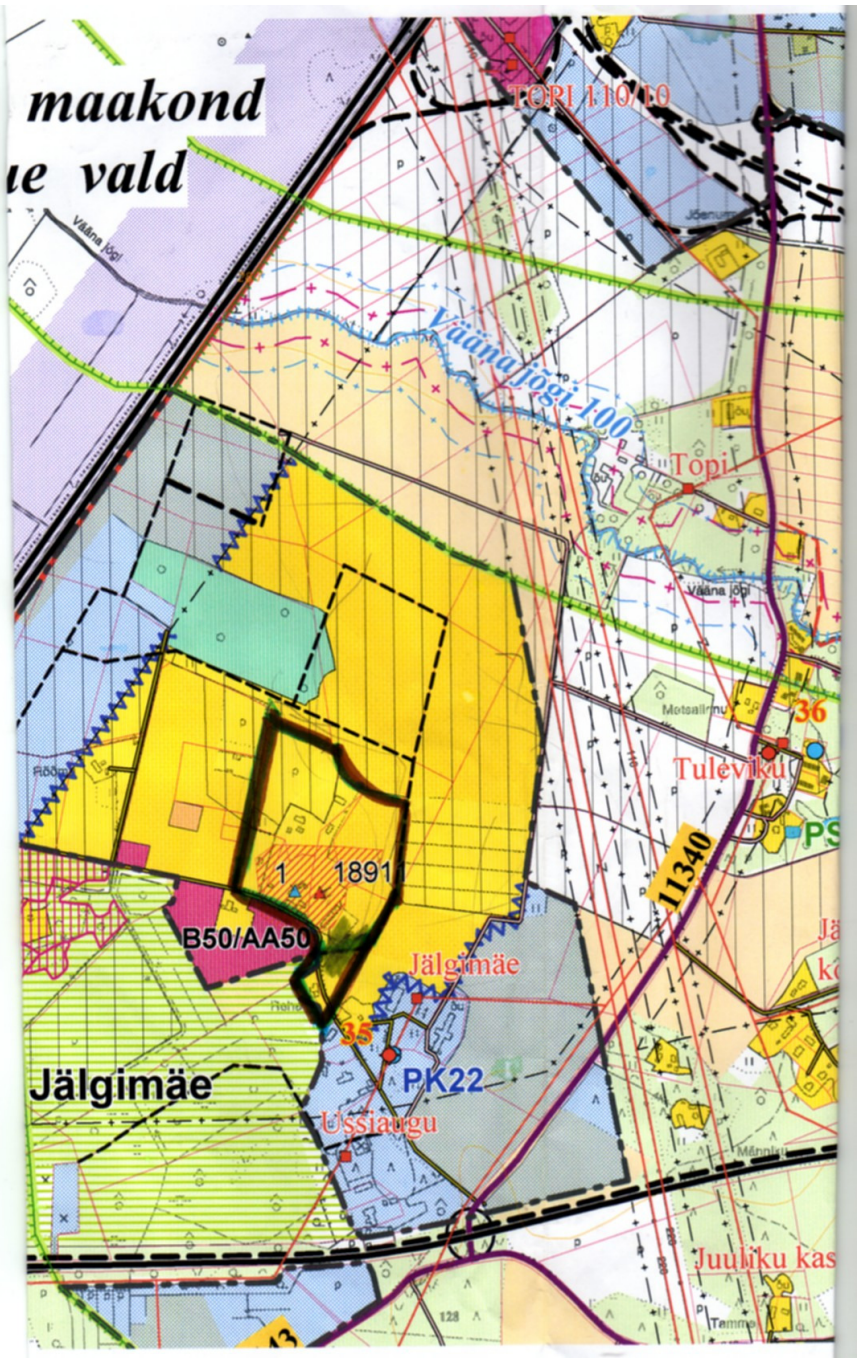

KANAMAA

Kanamaa küla miljööväärtuslik ala

Ajalugu ja kirjeldus.

Kanama küla on tuntud eelkõige teeristil, vana Tallinna-Pärnu maantee ääres asuva endise Saue (ka Kannemäe) hobupostijaama poolest. Hoone on ehitatud 19. sajandi esimesel veerandil klassitsistlikus stiilis. Teine asjaolu, mis külale kuulsust toob on Vana-Pärnu maantee äärde ehitatud Saue vallamaja hoone, mis tänagi kahepereelamuks ümberehitatuna säilinud on.

Endine Saue vallamaja. 2007.a.

Kanama küla võib liigitada nii rida kui ahelküla tüüpi. Kuigi hoonestust on nõukogude perioodil tihendatud on küla peamine arhitektuurne dominant looklev puudega palistatud

külatänav, mille ääres on osalisel säilinud ka kiviaiad.

Asustusviisile on iseloomulik taluõuede n.ö juhuslik asetus tee suhtes. Samuti ühtsete reeglite puudumine taluõues paiknevate hoonete ja funktsioonide paigutuses.

Ühise joonena võib siiski välja tuua hoonestuse koondumise suhteliselt külatänava äärde, samal kui hajaküla puhul on küllalt tavalised pikad juurdesõiduteed kaugemal põldude vahel asetsevate talude juurde.

Hoonestus on küllalt eriilmeline – traditsiooniliste talu tüüpi elamute kõrval on ka eramuid nõukogude perioodist. Ääretult erinev on ka hoonete seisund. Küllalt hästi säilinud (korrastatud) heatasemeliste traditsioonilise taluarhitektuuri esindajate kõrval on ka täielikult amortiseerunud ja varemeteks muutunud kõrvalhoonetega komplekse, samuti neid, millel oskamatu renoveerimistegevusega kõik väärtused juba tuulde lastud.

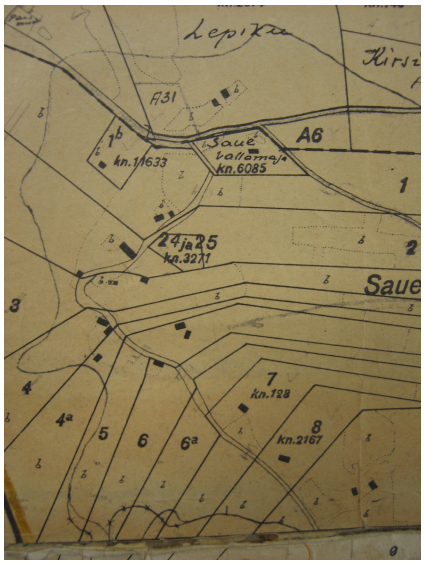

Kanama küla 1925.a Põllutööministeeriumi põllumaade boniteerimise(hindamise) kaartidel.[3]

Kanamaa elamuid. 2007a.

Miljööala väärtused

Tegemist on Põhja-Eestis traditsioonilise asustusviisiga, mille säilitamine võimaldab vallas hoida eriilmelist miljööd ja väärtuslikku elukeskkonda. Pidades oluliseks massiliselt pealetungiva ehitustegevuse eest kaitsta rohealasid ei ole vähem tähtis säilitada piirkonna ajalugu kajastavat asustusviisi. Ei ole midagi kurvemat kui tiheasustuse sisse kadunud traditsioonilised taluõued. Peamine arhitektuurne dominant looklev puude ja kiviaedadega palistatud tee on lisaks ajaloolise mälu ja väärtuse hoidmisele ka atraktiivne maastikukujunduselement.

[3] ERA. Fond 62, nim 20, toimik 17652

Kanama külatee. 2006a.

Miljööala piirid: Miljööala kulgeb piki Kanama külateed, mis saab alguse Vana-Pärnu maanteelt endise Saue vallamaja juurest ja ulatub kahel pool teed kulgedes kuni küla viimase, Untaugu taluni.

Miljööala kaitse- ja kasutustingimused: Olulisim väärtus mida Kanama küla miljööalal kaitsta on puude ja kiviaedadega palistatud looklev külatänav ja asustus(hoonestus)viis. Selleks:

- säilitada külatee oma praeguses asukohas ja laiuses
- säilitada külateed ääristav kõrghaljastus
- säilitada ja korrastada teeäärsed kiviaiad (NB kuivladu, kõrgus max 50-60 cm)
- mitte moodustada väiksemaid kinnistuid kui 4000 m2 (külale iseloomulik asustusstruktuur on märksa hõredam kui kaasaegses eramurajoonis).
- kahe naaberelamu omavaheline kaugus peab olema min 100 m
- hoonestuse paigutus tee suhtes peab olema vahelduv
- eelistada traditsioonilist ehitusviisi (naturaalsed materjalid, vältida imiteerivaid materjale)
- uuselamute puhul lähtuda traditsioonilisest külamiljööst – ühekorruseline viil- või kelpkatusega elamu, viimistluseks soovitavalt laudis või krohv, ka murtud paest fassaadid on kooskõlas küla ehitustraditsiooniga (kasutati küll lautade jm kõrvalhoonete puhul)
- vältida mitmekorruselist lihtsat kastjat mahtu, lamekatuseid, nn moodsaid materjale
- esmajärjekorras kasutada uuselamute puhul ära varasema hoonestuse asukohad

- uushoonestuse korral järgida traditsioonilist taluõue loogikat – kus erinevad funktsioonid olid erinevate katuste all ja kompleks moodustus mitmest erineva suurusega hoonest
- piirete kujundamisel lähtuda etnograafilisest traditsioonist, vältida kõrgeid müüre, väga linna- ja alevi meeleoludes kujundatud lippaedu, kivipostidega metallaedu, ja võrkpiirdeid

Säilitamaks küla miljööd ja selle peamist dominanti -- romantilist külatänavat -- tuleks vältida tee kujunemist läbisõiduteeks ja säilitada see tupikteena.

RAHULA

Rahula mõisa miljööväärtuslik ala

Ajalugu

Rahula mõis (saksa k *Rahhola*) sai omaette üksuseks 17. sajandi esimesel poolel, mil ta eraldati Voore mõisast.[4] On ka väiteid, et eraldumine toimus alles 1775.a.[5] Esimene omanik oli Matthias Cristoph von Weymarn, juba 1792 müüs ta mõisa major Otto Ernst von Hastferile, kes selle 1794.a müüs edasi kapten Peter August von Maydellile. Viimaste kätte jäi mõis kuni 1846. aastani, mil selle omandas Heinrich Joachim von Dehn. Alates 1867. aastast kuni 20. sajandi alguseni kuulus mõis von Schulmannidele. Viimaseks 1919. aasta võõrandamise eelseks omanikuks oli Otto von Stackelberg.[6]

Mõisa peahoone on keskmise suurusega puitehitis, mis püstitati arvatavasti 19. sajandi esimesel poolel või keskel. Meie päevini on hoone säilinud algsest palju lühemana ning ka muus osas ümber ehitatult. Hoone on kasutusel elamuna. Alles on ka mõningaid kõrvalhooneid.

[4]Eesti mõisad. Tallinn, Olion 1984. Lk 60.
[5] Särg, Alo. Harjumaa mõisad ja mõisnikud. Argo, 2006. Lk 162.
[6] Samas

Rahula mõisa peahoone 2006.a.

Miljööala väärtused: tegemist on tüüpilise väikese 18. sajandi mõisasüdamega, mil oluline miljööline (maastikuline, esteetiline), ajalooline ja lokaalne tähendus. Säilitamist väärivad: ajalooline hoonestus, park koos tiigiga. Ajalooliste mõisasüdamete olulised väärtused – hoonestusstruktuur ja teedevõrk on siin juba kahjuks kardinaalselt muudetud. Eriti valusalt torkavad silma mõisa peahoone vahetusse lähedusse püstitatud uuselamud.

Miljööala piirid: Miljööala piirid paneb paika teedevõrgustik ja säilinud mõisaaegne hoonestus, mida on küll märgatavalt vähem kui 1920. aastate kaardilt lugeda võib. Nagu

Rahula mõis 1925.a ja 1980. aastate aerofotol.

näha on juba 1920. aasta maareformi käigus jagatud mõisasüda mitmete omanike vahel, tänaseks on ka peahoone jagatud kahe kinnistu vahel. Mis seletab ka selle pentsikut välimust, kus pool hoonest on saanud jõhkra euroremondi osaliseks, teine pool aga seisab justkui vaikses unustuses. Miljööala piiritlemisel on arvestatud säilinud ajaloolise

hoonestuse ja haljastusega, aga ka kinnistute piiridega. Loode poolt on miljööala piiratud Üksnurme teega, teistest külgedest kinnistute piiridega. Kujunenud situatsioonis, kus ajalooline mõisasüda koos pargiga on jagatud enam kui 10 kinnistu vahel on vist katsed säilitada ajaloolist miljööd juba ette luhtumisele määratud. Samas on tegemist ajalooliselt väärika keskkonnaga, millel küllalt ka esteetilist ja atraktiivset potentsiaali, kui seda vaid nähakse ja kasutatakse. Võimalust takistada alale uuselamute kerkimist ilmselt enam eriti ei ole, küll aga võiks omavalitsuse kaalutlusõigust kasutada nende arhitektuurse välisilme suunamisel.

Miljööala kaitse- ja kasutustingimused.

Rahula mõisa miljööala puhul võib eristada kahte säilitamist ja väärtustamist nõudvat tasandit. Üks on miljöölis-keskkondlik ja teine hoonetekeskne.

I Miljööliselt-kultuurilooliselt on oluline säilitada mõisa kui ajaloolise kihistuse loetavus ka edaspidi.

Selleks tuleb:

1. vältida mõisakompleksi tükeldamist piiretega. Piirdeid võib rajada teede äärde. Eriti oluline on vältida piirdeid härrastemaja ümbruses ja pargis. Piirded, mida on lubatud rajada tuleks lahendada kogu kompleksi ulatuses ühes võtmes.

2. tähelepanu tuleks pöörata tiigile, kui kompleksi dominandile.

3. Kuigi mõisapark ja vahetu ümbrus on jagatud ca 10 kinnistu vahel oleks ilmselt siiski võimalik ansambli miljöölist väärtust säilitada, kui lahendada kogu ala ühtse detailplaneeringu käigus, kus võetaks aluseks ajalooline miljöö ja terviklik harmooniline keskkond, mitte iga üksiku eraomaniku huvi toimetada oma kinnistul vaid oma äranägemist mööda. Teatud ühtsed reeglid nii hoonete kui kinnistute kujundamisel aitaks ehk kõige hullemast päästa.

4. Säilitada kompleksi vaadeldavus. See tähendab, et ajalooliste hoonete vahetusse lähedusse uusehitisi kavandada ei maksaks. Seda reeglit on küll juba rikutud mitmete uusehitistega mõisa peahoone vahetus ümbruses, kuid see ei anna põhjust protsessi jätkata.

5. Miljööalale uushoonestuse kavandamisel lähtuda olemasolevast ajaloolisest arhitektuurist, s.t hooned 1 korruselised, kõrge viil või kelpkatusega, fassaadiviimistluseks puitlaudis või krohv. Vältida imiteerivaid ja silmatorkavalt kaasaegseid materjale.

II Hoonestust. Hoonete väärtus on eelkõige ajalooline ja miljööline. See tähendab, et hoonete korrastamisel tulek järgida järgmisi põhimõtteid:

- aktsepteerida olemasolevat ajaloolist hoonekehandit just sellisena nagu ta on, mitte üritada sellest luua „saksikumat" või „mõisalikumat" või „vanaaegsemat" objekti. Vältida fantaasiaid!
- härrastemaja, mis on aegade jooksul muudetud (praegu lühem kui algselt, vt ka arhiivifotot ülal) ja osaliselt euroremonditud, on kaotanud suure osa oma ajaloolisest väärtusest ja rolli kompleksi dominandina. Edasises tegevuses oleks oluline teatud tervikliku üldpildi saavutamine, hetkesituatsioon, kus maja pooled pärinevad täiesti eri ooperitest on kui järjekordne „monument" eestlaste teineteisemõistmisele, heanaaberlikkusele ja koostöövalmidusele.
- Kõrvalhoonete puhul lähtuda ajaloolisest substantsist. Nende kohandamisel uute funktsioonide tarbeks pidada esmaseks ajalooliste kehandit ja lisada uued avad, detailid, juurdeehitused võimalikult minimalistlikus stiilis, mis jätavad arusaadavaks hoone algse majandusfunktsiooni ja eristavad selgelt hilisemad lisandid. Väga soovitav on ka ajaloolise materjali eksponeerimine ehedal kujul (paeseinad jms).
- Kõikide alale kuuluvate hoonete puhul vältida plastmasse, imiteerivaid materjale jne (ei sobi ka odavaim katusekattematerjalina tuntud trapetsprofiiliga plekk, mis on näotu ja odav väärikate ajalooliste hoonete juures).

Ajaloolisest hoonestusest väärib enim tähelepanu mõisateenijate elamu, mis näib üsna puutumatult ajast läbi tulnud olevat ja vääriks kindlasti arhitektuuriajaloolist konsultatsiooni ja uuringuid enne mistahes renoveerimistööde kavandamist.

Rahula mõisa kõrvalhooneid:

Rahula mõisa ja Kanama küla miljööalade piirid

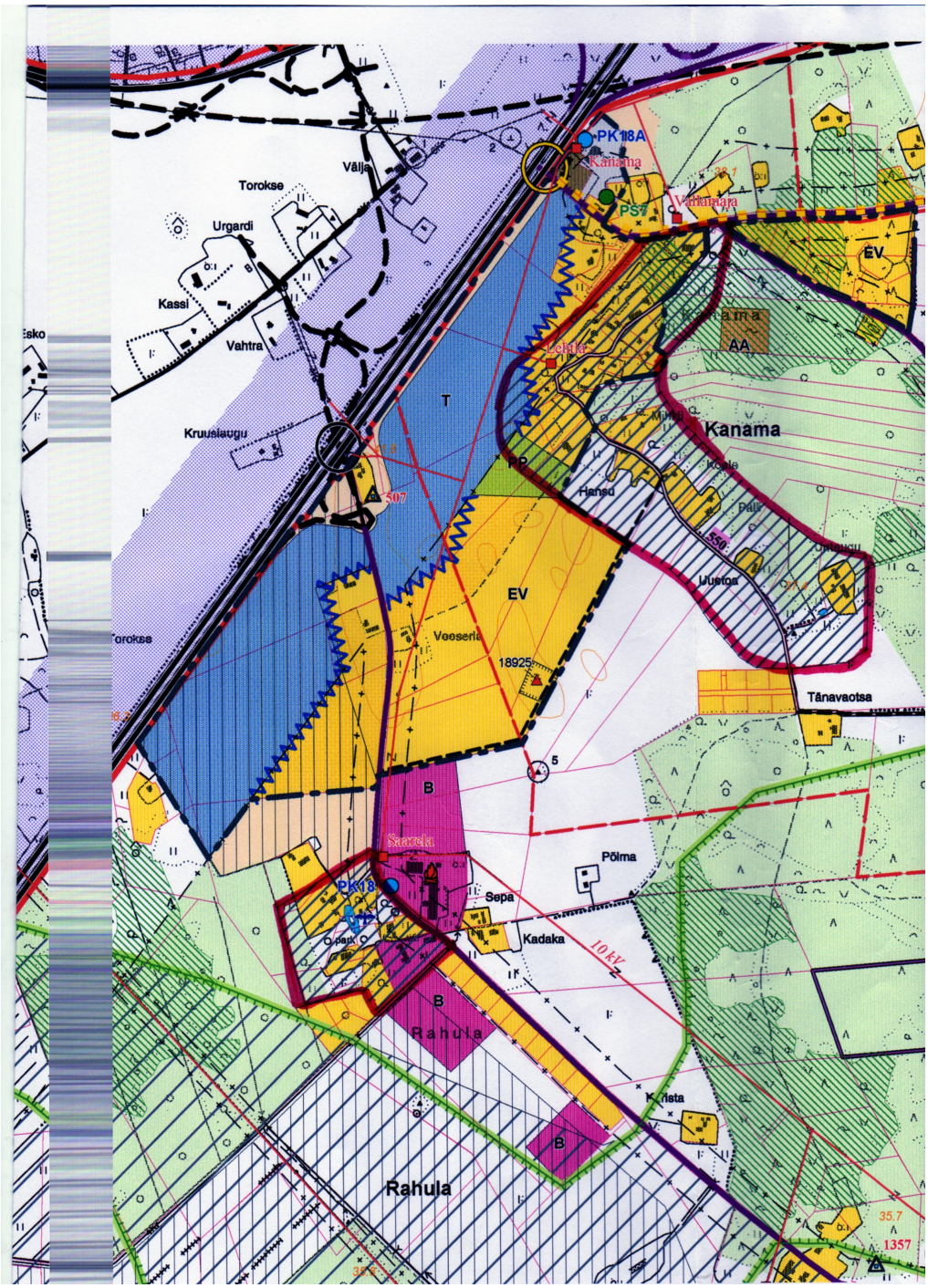
PK18A
Kanama
PS7
Vankumara
EV
Kanama
AA
Lehola
T
Kanama
Kruuslaugu
PP
Hansu
Kõrge
Pärl
550
Luustos
EV
Veeserla
18925
Tänavaotsa
5
B
Saarela
Pölma
PK18
Sepa
park
Kadaka
10 kV
B
Rahula
Kõista
B
Rahula
35.7
1357
Torokse
Urgardi
Kassi
Vahtra
Väljas
507

Kokkuvõte

Saku valla üldplaneeringu raames on määratletud seitse miljööala: Saku teaduslinnaku, Üksnurme mõisa, Üksnurme küla, Kajamaa küla, Jälgimäe mõisa, Kanama küla ja Rahula mõisa miljööalad. Sellega on kaetud enamik valla piires esinenud asustusstruktuure: mõisasüdamed (Jälgimäe, Rahula, Üksnurme), hajakülad (Üksnurme, Kajamaa), ahelküla (Kanama) ja nõukogudeaegne maa-asula (Saku teaduslinnak), mis küll näidisasulana pigem erandlik ja eriline nähtus, kui midagi tüüpilist.
Ajastumaastikena on peegeldavad nad kõik ajaloo erinevaid etappe ja sotsiaalseid ilminguid mitmekesistades nii valla asustusstruktuuri. Viimane on ka oluline põhjus nende säilitamiseks. On ju mitmekesise, erinevaid elukeskkondi pakkuva struktuuriga asustusüksus alati elujõulisem kui üheülbaline ja monotoonne keskkond. Ajastumaastike säilitamine miljööala piires nõuab lisaks teatud raamidele-reeglitele planeerimis- ja projekteerimistegevuses ka läbimõeldud hoolduskavasid. Kuidas säilitada rohealasid kui traditsiooniline põllumajandustegevus piirkonnas lakkab jne? Need küsimused nõuavad igal üksikul juhul lahenduste otsimist ja nende vajadusel ümber vaatamist. Lisaks miljööalade piiresse jäävatele aladele tuleks ajaloo jälgedesse tähelepanelikult suhtuda ka väljaspool neid. Traditsioonilised taluõued oma struktuuri, hoonestuse ja põlispuudega, **kadakased karjamaad (NB** piirkonnale iseloomulik, funktsionaalne rohealana ja atraktiivne keskkonnana väärivad need kindlasti lauselamuehitusest vabaks jätmist ja äärmisel juhul vaid hajaasustusega hoonestamist), ajalooline teedevõrk jne on aja märgid mille loetavaks jätmine seob mineviku tulevikuga, rõhutab lokaalset omapära ja pakub mitmekesist maastikupilti.
Tiheasustusalad (valla üldplaneeringus oli pakutud Kiisat) vajavad aga miljööväärtuste määratlemiseks hoopis detailsemat (hoonehaava) läbitöötamist ja reglementeerimist, seega oleks need otstarbekas lahendada vastava asustusüksuse üldplaneeringu raames. Ka Saku puhul tuleks ehk kaaluda kas Saku vanem osa raudteejaama vahetus ümbruses või hoopis mõni osa eramupiirkonnast vääriks väärtustamist ja kaitset miljööalana.

Kasutatud allikad

- ERA Põlltööministeeriumi Katastri ja Maakorraldamise osakond. Maade boniteerimise toimikud. Harju maakond, Saue vald. Fond 62, nim 20, toimik 17652
- Harju maakonna teemaplaneering. Asustust ja maakasutust suunavad keskkonnatingimused. Seletuskiri. Koostanud OÜ E-Konsult . Talinn 2003

Kasutatud kirjandus

- Eesti arhitektuur. Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa, Ida-Virumaa, Lääne-Virumaa. Tallinn. Valgus 1997.
- Eesti mõisad. Tallinn. Olion 1984.
- Särg, Alo Harjumaa mõisad ja mõisnikud. Argo 2006
- Eesti Rahvakultuur. Tallinn. Eesti Entsoklüpeediakirjastus 1998.
- Tihase, Karl. Eesti talurahvaarhitektuur. Tallinn. Kunst 1974.
- Mirov, B. Eesti maa-arhitektuurist.Tallinn. Perioodika 1988.
- Eesti küla ehitab. Tallinn. Eesti Raamat 1983.
- Eesti NSV parimad ehitsed. Tallinn. Valgus 1988.
- Jänes,L. Valve Pormeister, eesti maa-arhitektuuri uuendaja. Tallinn Eesti Arhitektuurimuuseum 2005.
- Kalm,M. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn. Sild 2001.
- Kärblane, H. Kajamaa küla ajaloost.www.sakuvald.ee
- www.eestigiid.ee
- www.muuseum.harju.ee